

دوفصلنامه جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، سال هشتم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، صفحات ۴۶۹-۴۲۳

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۱۰/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۹/۲۴

تبیین عوامل معماری و منظر مؤثر بر احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت روستایی: یک مطالعه کیفی

فرزانه هدفی^۱، علیرضا فلاحی^{۲*}، سیدغلامرضا اسلامی^۳

چکیده

هدف اصلی این تحقیق تبیین عوامل معماری و منظر مؤثر بر احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت روستایی اجرا شده در روستاهای مناطق زلزله‌زده اهر، هریس و ورزقان است. در راستای نیل به این هدف، ضعف‌های تجربه شده از حیث معماری و منظر مؤثر بر احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت روستایی بررسی و شناسایی شد. تحقیق کیفی و به منظور دستیابی به نظرات تجربه‌کنندگان اسکان موقت، از روش تحلیل محتوای قراردادی جهت آنالیز داده‌ها، بهره برده است. ۲۱ مشارکت‌کننده به شیوه هدفمند که علاقه‌مند به مشارکت و تجربه سکونت در اسکان موقت روستایی را داشتند، انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، مصاحبه نیمه‌ساختاریافته تا رسیدن به اشباع کامل داده‌ها ادامه یافت. در فرآیند تحلیل داده‌ها از مراحل پیشنهادی گرنهپیم و لوندمن استفاده شد. موثق بودن و استحکام داده‌ها از طریق معیارهای لینکلن و گوبا حاصل و بعد از تحلیل داده‌ها، دو بعد/تم اصلی شامل (۱) «کالبدی» با ۶ ساب‌تم و (۲) «محیطی» با ۱۱ ساب‌تم، شناسایی و صورت‌بندی شد. مهم‌ترین نتایج این تحقیق عبارتند از: موقتی دانستن صرف-مرحله اسکان موقت؛ عدم آگاهی از مشخصه‌های اجتماع و معماری سکونتگاه‌های روستایی، و نپرداختن به مؤلفه‌های کیفیت ساخت و اجرای مناسب در جهت تأمین نیازهای اساسی زندگی روزمره و به‌دنبال آنها، تحت تأثیر قرار گرفتن احساس امنیت در این سایت‌ها، مهم‌ترین مسائل از نگاه متولیان، مدیران و مجریان حوزه مدیریت بحران است.

واژگان کلیدی: احساس امنیت، امنیت، سکونتگاه‌های روستایی، اسکان موقت، مدیریت بحران.

۱- دانش‌آموخته دکتری معماری، گروه معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
E-mail: farzaneh.hadafi@hotmail.com

۲- استاد، گروه بازسازی پس از سانحه، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
Email: alireza.fallahi@outlook.com

۳- استاد، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران
Email: gheslamii@ut.ac.ir

مقدمه و بیان مسأله

امنیت از نیازها و انگیزه‌های اساسی انسان به شمار می‌رود، زوال آن می‌تواند آرامش خاطر انسان را از بین ببرد (امیریان و همکاران، ۱۳۹۸: ۴۷۶). تاریخ زندگی بشر همواره دستخوش عواملی بوده است که امنیت و آرامش او را به مخاطره می‌انداخته است (کاملی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۱۴). امنیت نخستین شرط برای زندگی انسان و سکونت در یک مکان است (کارگر و سرور، ۱۳۹۰: ۵۳). اسکان در فضای امن و مطلوب یکی از نیازهای اولیه انسان بوده است. یکی از مهم‌ترین عوامل سازنده کیفیت مطلوب در زندگی انسان، موضوع امنیت محیط زندگی و مصون ماندن افراد اجتماع از خطرات، آلودگی‌ها و ناپهنجاری‌ها است (مرصوصی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۲). در زمان بروز سوانح تغییرات گسترده‌ای در ساختار مسکن روستایی به‌وجود می‌آید. با توجه به ضرورت ادامه زیست و فعالیت ساکنان روستایی، باید نقش‌های این عنصر هر چند کمتر و محدودتر در راستای پاسخ به نیازها و عملکردها، به عنصر کالبدی دیگری انتقال یابد. واحدها در سایت‌های اسکان موقت عهده دار این نقش می‌شوند و به نوعی به مثابه یک سکونتگاه روستایی در یک بازه موقت تا زمان دستیابی به اسکان دائمی و پایدار، انجام وظیفه می‌کنند (Atmaca & Atmaca, 2016). اسکان موقت پس از وقوع زلزله به‌منزله رکن اساسی مدیریت بحران تلقی می‌شود (جمال آبادی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۵۳). به نوعی افراد آسیب‌دیده پس از حوادث طبیعی با از دست دادن عزیزان خویش و پراکندگی اموال و خانه و کاشانه‌شان با شرایط روحی سختی مواجه می‌شوند و نیاز به سرپناهی امن و آرام دارند تا بتدریج به زندگی عادی خود بازگردند (Asefi, 2010). اسکان موقت، سرپناهی است که حداقل آسایش و راحتی را برای شرایط شبه خانوادگی (فضای خواب، نشیمن، خلوت) به منظور تثبیت واحدهای خانواده، در دوره میانی پس از سانحه، فراهم می‌نماید (مومنی‌موکویی و زینالی، ۱۳۹۶: ۳۷۸). برنامه‌های اسکان موقت معمولاً در مواردی مطرح می‌شود که محدوده وسیعی آسیب دیده و در پی آن دولت احساس کند که بازسازی خانه‌های معمولی به لحاظ مدیریت و امکانات و مصالح، چند سال طول خواهد کشی (دکانی و همکاران، ۱۳۶۹: ۳۸). از احتیاجات اساسی آسیب‌دیدگان در اثر وقوع سوانح، طراحی و برنامه‌ریزی برای سکونتگاه‌های موقت است که، نقش تعیین‌کننده‌ای در حفظ و نجات زندگی انسان‌ها و تأمین امنیت در مراحل اولیه پس از وقوع سانحه دارد (خورشیدیان، ۱۳۹۰: ۱۱۲). وجود محیطی امن برای زندگی از ضروریات و نیازهای اصلی انسان است. به عقیده بسیاری از کارشناسان، وجود امنیت در یک جامعه به همان اندازه مهم است که

احساس امنیت در آن جامعه و چه بسا احساس امنیت در جامعه مهم‌تر از وجود امنیت است؛ چراکه واکنش‌های فرد در جامعه بستگی به میزان دریافت و ادراک او از امنیت دارد (دربان آستانه، ۱۳۹۳: ۱۲۹). احساس ناامنی در محیط و نگرانی‌های ناشی از مکان‌های ناامن، سایر فعالیت‌های انسانی را تحت‌الشعاع قرار داده و امور اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی به درستی انجام‌پذیر نخواهد بود (سوری، ۱۳۸۸: ۳۱). در مقابل عوامل گوناگونی چون عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی در ایجاد احساس امنیت مؤثرند که در این میان می‌توان به نقش و تأثیر عوامل محیطی-کالبدی نیز اشاره کرد که به‌ویژه در سکونتگاه‌های روستایی که دارای ساختارهای فیزیکی با خطر خیلی بالا و به‌طور عمده آسیب‌پذیر در برابر مخاطرات هستند، در ایجاد احساس امنیت ساکنان نقش مؤثری دارد (صدرالسادات و همکاران، ۱۳۹۵؛ Scarborough et al., 2010). در محیط روستا که موضوع مسکن در شرایط عادی و اسکان موقت به مثابه مسکن دائمی در شرایط بحران، مفهومی چندبعدی و چندکارکردی را دارا است، مقوله احساس امنیت، از اهمیت خاصی برخوردار است. با توجه به وضعیت آسیب‌دیدگان از بلایای طبیعی، امنیت در قالب بعد فیزیکی و معماری آن، نقش بسزایی ایفا می‌کند. در هنگام وقوع بحران زلزله وجود مراکز اسکان موقت و ایجاد سرپناه جهت کاهش تأثیرات مخرب شرایط جوی و نیز اللقاء احساس امنیت در این مراکز، از اولویت‌های اصلی مدیریت بحران بشمار می‌رود (Hany 11: 2014, Abulnour). مسأله احساس امنیت در هر زمینه و بستر، دارای ابعاد متنوع و پیچیده اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی است، برای تأمین این نیاز در اردوگاه‌ها یا سایت‌های اسکان موقت روستایی نمی‌توان از نقش و تأثیر عوامل معماری و منظر غافل شد. سوال‌های این تحقیق عطف به اهمیت مسأله، عبارت است از اینکه: عوامل معماری و منظر مؤثر بر احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت روستایی از دیدگاه تجربه‌کنندگان مناطق زلزله‌زده اهر، هریس و ورزقان کدامند؟ و این عوامل از چه دسته‌بندی برخوردار هستند؟ برای پاسخ به این سوال‌ها، ضعف‌های تجربه شده از حیث معماری و منظر مؤثر بر احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت روستایی شناسایی و دسته‌بندی شد. در نهایت تلاش شد راهکارهایی در جهت افزایش و ارتقای احساس امنیت در اسکان موقت بعد سانحه ارائه گردد.

پیشینه تجربی

احساس امنیت در سال‌های اخیر مورد توجه پژوهشگران رشته‌های مختلف قرار گرفته است. نتیجه جستجوهای این تحقیق در پایگاه‌های معتبر علمی مشخص کرد که تاکنون پژوهشی به

صورت متمرکز بر روی تأثیرگذاری عوامل معماری و منظر بر مقوله‌ی احساس امنیت در اسکان موقت انجام نشده است. بنابراین سعی شد پژوهش‌های مرتبط با احساس امنیت و عوامل کالبدی مورد مذاقه و تحلیل قرار گیرد. دربان‌آستانه و همکاران (۱۳۹۴) به ارزیابی و پهنه‌بندی احساس امنیت در روستاییان شهرستان زرند پرداخته است. کیفیت روشنایی معابر؛ مجاورت با اتوبان یا جاده بین شهری؛ مجاورت با کارخانه‌ها؛ مجاورت با بناهای مخروبه؛ مجاورت با رودخانه؛ مجاورت با پرتگاه؛ و قرار گرفتن منزل در حاشیه روستا، به عنوان معرف‌های محیط فیزیکی در این تحقیق تبیین شده است (دربان‌آستانه و همکاران، ۱۳۹۴). لطفی و همکاران (۱۳۹۴)؛ در تحقیقی به ارزیابی تأثیر مؤلفه‌های کالبدی فضاهای عمومی بر احساس امنیت شهروندان در مقیاس شهری پرداخته است. در این تحقیق شاخص‌هایی که تبیین گردیده‌اند عبارتند از: مقیاس فضا (دارا بودن مقیاس انسانی)؛ احساس ازدحام (تراکم جمعیتی)؛ قابلیت نمایشی فرم فضا (قابل رویت بودن تمام اجزا: کف، بدنه، اجزای منظر)؛ آلودگی نمادی (جهت-یابی مناسب با علایم و نشانه‌ها)؛ آلودگی بصری (هماهنگی نماها از نظر فرم، رنگ و نوع مصالح و خط آسمان)؛ آلودگی نور (نورپردازی مناسب فضا)؛ آلودگی محیط (تمیز بودن فضا)؛ و آلودگی صوتی (شنیده‌شدن صدای کمک خواهی افراد). همچنین در این تحقیق سه شاخص احساس امنیت تبیین شده است که عبارتند از: عدم وجود آزار بصری؛ عدم وجود آزار لسانی؛ و عدم وجود آزار فیزیکی (لطفی و همکاران، ۱۳۹۴). منتظرالحجه و همکاران (۱۳۹۷)؛ در تحقیقی به عوامل کالبدی مؤثر بر احساس امنیت سالمندان در فضاهای عمومی در مقیاس شهری پرداخته است. نظارت؛ کاربری؛ مبلمان؛ بافت؛ شبکه معابر؛ نور و روشنایی؛ آسایش؛ خوانایی و کیفیت بصری؛ ایمنی به‌عنوان مؤلفه‌های ارزیابی در این تحقیق تبیین گردیده‌اند (منتظرالحجه و همکاران، ۱۳۹۷). عنابستانی و جوانشیری (۱۳۹۶)؛ در تحقیقی با عنوان تأثیر پراکنده‌روی بر احساس امنیت در مؤلفه‌های کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، به تبیین عوامل کالبدی مؤثر در احساس امنیت کالبدی نواحی روستایی پرداخته است. کیفیت معابر؛ علائم و مبلمان مناسب؛ کاربری اراضی؛ خوانایی؛ پوشش گیاهی؛ دانه‌بندی و فشردگی بافت؛ تناسب بصری؛ نظارت غیر رسمی بر فضا؛ و آلودگی محیطی، مؤلفه‌های شناسایی شده در این تحقیق هستند (عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۶).

عنابستانی و جوانشیری (۱۳۹۸) به تحلیل اثرگذاری سبک معماری مدرن بر احساس امنیت کالبدی روستاییان در سکونتگاه‌های روستایی پرداخته‌اند. این پژوهشگران در این تحقیق به

تبیین شاخص‌های مؤثر در احساس امنیت کالبدی براساس اصول رویکرد CPTED پرداخته‌اند که عبارتند از: کیفیت معابر؛ مبلمان مناسب؛ کاربری اراضی؛ خوانایی؛ پوشش گیاهی؛ دانه‌بندی و تراکم بافت؛ تناسبات بصری (فرم فضا)؛ نظارت طبیعی؛ و آلودگی محیطی (عناستانی و جوانشیری، ۱۳۹۸). رسولی‌شورستان (۱۳۹۷)؛ به بررسی نقش عوامل کالبدی و اجتماعی بر احساس امنیت در فضاهای شهری پرداخته است. فرم فضا؛ اندازه فضا؛ خوانایی؛ آسایش بصری؛ آسایش محیطی؛ کارایی حمل و نقل عمومی؛ و فضاهای بدون کارکرد، جزو عوامل کالبدی مؤثر بر احساس امنیت شناخته شده است. هم‌چنین در این تحقیق، نظارت و کنترل فضا؛ عملکرد پلیس؛ حس تعلق؛ آشنا بودن فضا و شهرت آن؛ و تراکم جمعیت، به عنوان عوامل اجتماعی مؤثر بر احساس امنیت مورد تحلیل در زمینه شهر گرگان انجام گرفته است (رسولی‌شورستان، ۱۳۹۷). صدرالسادات و همکاران (۱۳۹۵)؛ در تحقیقی به تحلیل نقش عوامل فضایی-کالبدی روستایی بر میزان احساس امنیت پرداخته است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که علاوه بر تعدیل اصول پیشگیری از جرم از طریق طراحی محیطی (CPTED)، می‌توان معیارهای فرم و ریخت‌شناسی فضا؛ کیفیت و آسایش بصری-محیطی؛ ادراک عمومی از فضا؛ و کیفیت عملکردی فضا را برای مناطق روستایی، در نظر گرفت (صدرالسادات و همکاران، ۱۳۹۵). عظیمی و همکاران (۱۳۹۶)؛ در تحقیقی به بررسی نقش عوامل اجتماعی و کالبدی بر احساس امنیت شهروندان پرداخته است. مسیر دسترسی؛ حضور پلیس (تحت نظارت بودن)؛ میزان روشنایی؛ کیفیت معابر؛ و وضعیت ساختمان‌ها به‌عنوان شاخص‌های تأثیرگذار در ارزیابی احساس امنیت تبیین شده است (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۶). مولائی‌هشجین و همکاران (۱۳۹۴) احساس امنیت را براساس شاخص‌های کالبدی در شهر رشت ارزیابی کرده است. شاخص‌های ارزیابی در این تحقیق عبارت بودند از: کیفیت معابر؛ پوشش گیاهی؛ کیفیت ابنیه؛ روشنایی؛ مبلمان شهری؛ فشردگی بافت؛ و باز و بسته بودن فضا (مولائی‌هشجین و همکاران، ۱۳۹۴). ایزدی و حقی (۱۳۹۴) به شناسایی مؤلفه‌های محیطی برای ارتقای احساس امنیت در فضاهای عمومی با بهره‌گیری از طراحی شهری و ارزیابی میدان امام شهر همدان با این مؤلفه‌ها پرداخته است. نور و روشنایی؛ رنگ و تصاویر دیواری؛ خوانایی؛ آب و فضای سبز؛ پاکیزگی و عدم آلودگی؛ نظارت رسمی و غیررسمی؛ کنترل ورودی‌ها؛ تعمیر و نگهداری؛ تابلوها و علائم؛ مبلمان و تجهیزات؛ کنج‌های مخفی از دید؛ ترافیک سواره؛ تسهیلات پیاده‌روی؛ مقیاس انسانی؛ جداره شفاف؛ آسایش اقلیمی؛ سازگاری فعالیت‌ها؛ زندگی شبانه؛ خرده فروشی‌ها؛ رویدادهای

فرهنگی-هنری؛ وضعیت دست فروشان و دوره گردان؛ بروز فعالیت جمعی؛ و نقش آفرینی و مشارکت مردم، به عنوان مؤلفه‌های محیطی مؤثر تبیین شده‌اند (ایزدی و حقی، ۱۳۹۴). ادیبی سعدی‌نژاد و عظیمی (۱۳۹۰) به تبیین شاخص‌های کالبدی مؤثر بر امنیت فضاهای عمومی شهر پرداخته است. کیفیت شبکه معابر؛ میلان شهری؛ روشنایی؛ پوشش گیاهی؛ فشردگی بافت؛ و بسته و باز بودن محیط، به‌عنوان شاخص‌های کالبدی تبیین شده است (ادیبی سعدی‌نژاد و عظیمی، ۱۳۹۰). گلی و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی به تشریح یک مدل پیشنهادی برای افزایش احساس امنیت زنان در پارک‌ها پرداخته‌اند. در این مدل، مؤلفه‌های: امنیت فیزیکی؛ کنترل دسترسی؛ پشتیبانی فعالیت؛ نگهداری؛ قلمروسازی؛ نظارت طبیعی؛ روشنایی؛ و منظرسازی، در افزایش و ارتقا احساس امنیت تبیین شده است (گلی و همکاران، ۱۳۹۴). مهر ووس^۱ و همکاران (۲۰۱۸) در تحقیقی به تبیین مشخصه‌های مؤثر در احساس امنیت در منظر شهری بطور مشخص پارک‌های شهری مصر پرداخته است. تراکم فضای سبز؛ نگهداری؛ فعالیت‌های جسمی؛ میزان روشنایی؛ نمایانی و خوانایی؛ و چشم‌انداز و دید، به‌عنوان مشخصه‌های ارزیابی تبیین و چند پارک شهری مورد بررسی قرار گرفته است (Mahrous, 2018). ساچ-پینسلی^۲ (۲۰۱۹) در تحقیقی به تبیین مؤلفه‌های مؤثر در سنجش امنیت محیط‌های شهری پرداخته است. جزئیات امان‌های شهری، موقعیت ورودی؛ مشخص بودن محدوده؛ سلسله مراتب فضاهای عمومی؛ مجهز بودن فضا به سیستم نظارت و کنترل؛ حفاظ و موانع؛ تلاقی‌های نرم، به عنوان مؤلفه‌های سنجش تبیین گردیده است (Shach-Pinsly, 2019). پارک^۳ و گارسیا^۴ (۲۰۱۹) در تحقیقی به تحلیل درک امنیت در خیابان‌های شهری پرداخته و کیفیت‌های قابل سنجش را تبیین کرده است. قابلیت تصویرسازی/نقش‌انگیزی؛ ابعاد و مقیاس انسانی؛ وضوح و شفافیت؛ روشنایی مناسب؛ درهمافتگی فعالیت‌ها؛ پاکیزگی؛ و آسایش محیطی، به عنوان کیفیت‌های مدنظر در سنجش خیابان مطلوب معرفی شده است (Park & Garcia, 2019). در تحقیقات انجام شده، به ارتباط معنادار فضای فیزیکی و کالبدی با احساس امنیت اشاره شده و همچنین شاخص‌های: نور و روشنایی و توزیع آن؛ آسایش محیطی و بصری؛ خوانایی و نمایانی؛ حضور فضای سبز؛ علائم و نشانه‌ها؛ ساختار و کیفیت معابر و دسترسی‌ها؛

1- Mahrous

2- Shach-Pinsly

3- Park

4- Garcia

تناسبات و مقیاس؛ بهداشت؛ و ایمنی، به‌عنوان مهم‌ترین‌ها در ارزیابی احساس امنیت در محیط و ساختار کالبدی مدنظر بوده است. تمرکز تحقیقات انجام شده، معطوف به موضوع احساس امنیت در مقیاس فضاهای عمومی شهری یا توسعه روستایی بوده و به‌طور مشخص در مورد احساس امنیت در اسکان موقت بعد از مخاطرات چه در سکونتگاه‌های شهری یا روستایی، تحقیقی انجام نشده است. با توجه به فقدان چنین پژوهشی، این تحقیق احساس امنیت را در حوزه معماری و منظر اسکان موقت روستایی برای تحلیل مدنظر قرار داده است.

مفاهیم نظری

مفهوم امنیت و انواع آن

امنیت از نیازها و انگیزه‌های اساسی انسان به شمار می‌رود (ستارزاده و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۰۸). دغدغه امنیت، همزاد اندیشه بشری است (ارمغان و پوراسدی، ۱۳۹۵: ۱۵۵). امنیت شامل معانی اطمینان، عدم خوف و در امان بودن و نهراسیدن است و دربردارنده‌ی احساس امنیت در حالات و موقعیت‌های ذهنی تا ایمنی و اطمینان خارجی در موقعیت‌های عینی و بیرونی است و وضعیت فیزیکی را با حالت فکری درهم می‌آمیزد (اخوان‌کازمی، ۱۳۸۶: ۱۳). امنیت از ریشه لاتین «Secures» که در لغت به معنای نداشتن دلهره و دغدغه است که گرفته شده و همچنین موضوعاتی چون «رهایی از خطر، تهدید، آسیب، اضطراب، هراس، نگرانی با وجود آرامش، اطمینان، آسایش، اعتماد، تاملین، ضمانت» را در بر می‌گیرد (رسولی‌شورستان، ۱۳۹۷: ۳۹). امنیت از بنیادی‌ترین ارکان حیات هر فرد و جامعه است که در اعلامیه جهانی حقوق بشر به عنوان یکی از حقوق اجتماعی انسان و در ردیف آزادی است (میرحسینی و جهان‌بخش، ۱۳۹۵: ۱۰۲). امنیت پس از نیازهای فیزیولوژیک به عنوان دومین طبقه از مهم‌ترین نیازها معرفی شده است (Wellesley, 1990). امنیت یا به عبارت دقیق‌تر فقدان آن، به طور فزاینده‌ای به عنوان یکی از مشکلات اساسی اجتماعی شناخته می‌شود (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۲). اهمیت موضوع امنیت در زندگی انسان تا جایی است که جان لنگ^۱، نظریه‌پرداز مشهور آمریکایی آن را در کنار سایر نیازهای فیزیولوژیک انسان مانند غذا، سرپناه و بهداشت مطرح می‌کند (سوری، ۱۳۸۸: ۳۲؛ گلکار، ۱۳۸۰: ۵۲). دسته‌بندی‌های متفاوت و مختلفی از انواع امنیت بیان شده است. نکته مهم‌تر این است که مفهوم‌سازی امنیت هنگامی پیچیده و بغرنج‌تر می‌شود که آن را

موضوعی بین رشته‌ای تصور کنیم که مورد توجه روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و علمای علم سیاست، قرار دارد و هر یک از دیدگاه خود به بررسی موضوع می‌پردازند (امیرکافی، ۱۳۸۷: ۲). برخی امنیت را از نظر جغرافیایی مدنظر قرار داده‌اند و بر همین مبنا امنیت را به دو گونه‌ی داخلی و خارجی تقسیم‌بندی کرده‌اند. منظور از امنیت داخلی، امنیت درون سرزمینی و حوزه حاکمیت یک کشور و منظور از امنیت خارجی احساس امنیت اتباع یک کشور در خارج از کشور است. در عین حال می‌توان امنیت را از نظر محل استقرار و عامل به وجود آورنده‌اش به دو شکل درونی و برونی طبقه‌بندی کرد. امنیت درون در درون و وجود انسان و امنیت برون، بر اثر عوامل خارج از وجود انسان در درون او (خانه، محل زندگی و جامعه) شکل می‌گیرد (صادقیان، ۱۳۸۲: ۶۱). بوزان^۱ امنیت اجتماعات بشری را به پنج مقوله تقسیم می‌کند: امنیت نظامی؛ امنیت سیاسی؛ امنیت اقتصادی؛ امنیت اجتماعی، و امنیت زیست محیطی (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۵). مولار^۲ معتقد است امنیت در سه شکل ملی، اجتماعی و انسانی وجود دارد که پاسخ به سوال اساسی امنیت برای چه کسی یا به بیان دیگر هدف مرجع امنیت در هر یک از این اشکال متفاوت است و به تناسب تفاوت در مراجع امنیت، تهدیدات نیز متفاوت خواهند بود (نویدنیا، ۱۳۸۲: ۵۷). تریف^۳ چهار نوع امنیت درباره مرجع امنیت مطرح می‌کند: امنیت یکایک شهروندان، امنیت ملت، امنیت رژیم و امنیت دولت (تریف و همکاران، ۱۳۸۳: ۴۶). برخی امنیت را به سه نوع جانی، مالی و حیثیتی تقسیم می‌کنند (کارگر، ۱۳۸۳: ۲۰). برخی دیگر هم معتقدند امنیت از سه لایه اصلی و متکامل تشکیل شده است که عبارتند از: امنیت فردی، امنیت اجتماعی و امنیت ملی (اکبری و پاک‌بنیان، ۱۳۹۱: ۵۴). در ذیل به بیان تعاریفی مختصر از برخی انواع امنیت اشاره می‌شود:

امنیت اجتماعی: امنیت اجتماعی به دنبال ایجاد امنیت و آسایش زیست جمعی و مدنی افراد از طریق قوانین و اقامه نظم و حکومت است (اخوان‌کازمی، ۱۳۸۶: ۲۱). امنیت اجتماعی، خصلتی جمعی دارد و سطح تحلیل آن به سطح فرد تنزل پیدا نمی‌کند؛ زیرا امنیت اجتماعی به حفظ اشکال پیوستگی‌ای معطوف است که درون واحدهای اجتماعی و در میان آن‌ها جریان دارد (ساروخانی و نویدنیا، ۱۳۸۵: ۱۰۳). امنیت اجتماعی بر الگوهای هویت‌بخش و ایجاد تعلق جمعی

1- Buzan
2- Moller
3- Terriff

تأکید دارد، دارای دو بعد عینی و ذهنی است و طیف وسیعی از قلمرو زندگی فرد را در بر می‌گیرد (مقصودی و شمس‌الدینی‌مطلق، ۱۳۹۵:۱۳۴).

امنیت معنوی: تعامل ایمان و امنیت به‌خوبی در قرآن نمایانده شده و بر این واقعیت پافشاری گردیده که امنیت واقعی سرچشمه اصلی آن در امنیت معنوی و آن نیز در ایمان به خدا و کسب رضای الهی محقق خواهد شد (اخوان‌کازمی، ۱۳۸۶:۱۹). اگر کانونی‌ترین مفهوم در قرآن ایمان است، شاید کانونی‌ترین موضوع روابط انسانی، امنیت باشد، زیرا با فلسفه خلقت، هیوط و امانت الهی در ارتباط وثیق قرار دارد (غریباق‌زندى، ۱۳۸۹:۳۱).

امنیت سیاسی: به معنای فراهم نمودن امکان اظهار نظر برای افراد، پیرامون چگونگی اداره جامعه و شرکت در این گونه امور، بدون احساس بیم و هراس می‌باشد باپیری و همکاران، ۱۳۹۴:۷۸). امنیت سیاسی به معنای تأمین آرامش و طمأنینه لازم توسط حاکمیت یک کشور برای شهروندان قلمرو خویش از راه مقابله با تهدیدهای مختلف خارجی و همچنین تضمین حقوق سیاسی آنان در مشارکت تعیین سرنوشت اجتماعی و سیاسی از طریق حکومتی مردم سالار است (اخوان‌کازمی، ۱۳۸۶:۲۴).

امنیت اخلاقی: به معنای تضمین اصول و الگوهای اخلاقی در روابط و مناسبات افراد است (حسینی‌نثار و قاسمی، ۱۳۹۱:۲۴). توجه به اخلاق در مطالعات امنیتی، در حال رشد است. هدف از مطالعه آن در پژوهش‌های مختلف این است که زندگی و زیست مناسب‌تری را برای انسان به ارمغان می‌آورد و در اینجا هدف این است که زندگی امن‌تری برای انسان فراهم کند (باپیری و همکاران، ۱۳۹۴:۷۸). آنچه تاکنون در مطالعات امنیتی به اخلاق اشاره کرده است، به نوعی توجیه‌گر و مشروعیت بخش رفتار و مطالعه امنیتی است (غریباق‌زندى، ۱۳۹۱:۱۰۵).

امنیت جانی: به معنای تضمین جسم و جان افراد در مقابل خطرات و آسیب‌هایی است که مانع از ادامه حیات آنان شود؛ به عبارت دیگر هر گونه تهدیدی که بر علیه جان انسان‌ها وجود داشته باشد، امنیت جانی آنها را از بین می‌برد؛ بنابراین، شرایط امنیت جانی، شرایطی است که هیچ‌گونه تهدیدی بر علیه جان افراد جامعه وجود نداشته باشد (باپیری و همکاران، ۱۳۹۴:۷۸؛ نبوی و همکاران، ۱۳۸۷:۸۲).

امنیت مالی-اقتصادی: منظور از امنیت مالی این است که دارایی و اموال افراد تا چه حد در امنیت می‌باشد و این دارایی‌ها مورد تهدید قرار نمی‌گیرند (هزارجریبی و همکاران، ۱۳۹۳). به

معنای ایجاد آن چنان نظمی در اجزا و بخش‌های مختلف اقتصادی جامعه است که افراد را از احساس خطر، نسبت به کمبود و فقدان لوازم و امکانات اساسی مورد نیاز خود مصون دارد. نمونه بارز تعریف مفهومی این بعد امنیت، بازار و بانک است (باپیری و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۸). وجود این امنیت را در این بعد، با شاخص‌هایی نظیر: سرمایه‌گذاری‌ها، توزیع عادلانه ثروت، استفاده از امکانات به‌طور یکسان، مبارزه با فساد اقتصادی و اداری، اختلاس، ارتشا، کاهش عوارض مختلف دولتی و تعرفه‌های معقول و غیرضروری و ثبات بازار مشخص می‌سازند (صالحی‌امیری و افشاری‌نادری، ۱۳۹۰: ۵۴).

امنیت قضایی: امنیت قضایی عبارت است از کیفیت مناسب عملکرد دادگاه‌ها در به کار بستن ضمانت‌های اجرایی قانونی به ترتیبی که شهروندان را پیش از نقض قوانین و تعهداتشان از آن عمل بازدارد و نیز اطمینان خاطر از اینکه قانون و قواعد حقوقی و انواع قراردادهای خصوصی اشخاص خصوصی در هر وضعیتی اجرا خواهد شد (حاج‌زاده، ۱۳۹۵: ۶۷). به عبارتی دیگر، امنیت قضایی را می‌توان چنین تعریف کرد «به عملکرد صحیح، به هنگام و بدون تبعیض سیستم قضایی جهت رسیدن به اهداف تعریف شده و اطمینان عمومی نسبت به این عملکرد» (علینقی، ۱۳۷۹: ۵۷).

امنیت زیست محیطی: امنیتی است که در چارچوب آن برخورداری از طبیعت و محیط زیست سالم و غنی، حق طبیعی انسان تلقی شود و از آن حمایت به عمل آید (قنبرلو، ۱۳۹۲: ۲۱۱). به نوعی، پاسداری از منافع حیاتی فرد، جامعه و محیط زیست طبیعی در برابر تهدیدهای برخاسته از برخوردهای انسانی و طبیعی محیط زیست است (رنجبرحیدری و جمشیدی، ۱۳۹۵: ۲۱۰). این نوع از امنیت، رهایی از بی‌ثباتی اجتماعی ناشی از فروسایمی محیط زیست است (کاویانی‌راد، ۱۳۹۲: ۲۸).

احساس امنیت

احساس امنیت حالتی است که در آن ارضای احتیاجات و خواسته‌های فردی و اجتماعی افراد انجام و شخص در آن احساس ارزش و اطمینان خاطر و اعتماد به نفس نماید (لطفی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۵). در اصل، احساس امنیت، پدیده‌ای روانشناختی است که ابعاد گوناگون دارد. به لحاظ روان‌شناسی احساس امنیت سازه‌ای چندبعدی است و در ارتباط با شرایط اجتماعی و افراد مختلف به گونه‌های متفاوت ظهور یافته و به اشکال مختلف نیز قابل سنجش و اندازه‌گیری است (مرصوصی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۵). در حوزه جامعه‌شناسی، احساس امنیت در

یک نظام اجتماعی بر بستر عامل-ساختار تبیین شده است و از این حیث احساس امنیت به عنوان یک احساس ذهنی کنشگر در فرآیند زیست اجتماعی مورد توجه قرار گرفته است (بیات، ۱۰:۱۳۸۸). حالت‌های چهارگانه رابطه میان بعد عینی (امنیت واقعی) و ذهنی (احساس امنیت) عبارت‌اند از:

- ۱) امنیت وجود دارد، احساس امنیت نیز وجود دارد؛ یعنی هم شاخص‌های عینی امنیت در سطح جامعه زیاد است و هم افراد احساس امنیت زیادی دارند؛
  - ۲) امنیت وجود ندارد، احساس امنیت نیز وجود ندارد؛ در این حالت، شاخص‌های واقعی امنیت کم است و افراد نیز کمتر احساس امنیت می‌کنند؛
  - ۳) امنیت وجود دارد، اما احساس امنیت اندک است، در این حالت، به رغم وجود امنیت زیادبودن شاخص‌های آن، احساس امنیت کم است؛
  - ۴) امنیت وجود ندارد، اما افراد احساس امنیت می‌کنند (پورمژن، ۴۹:۱۳۸۹).
- در رویکرد مطالعات امنیتی دو دسته از نظریه‌ها و نظریه‌پردازان جای می‌گیرند که عبارتند از: طیف سنتی و طیف مدرن (اجتماعی). در مطالعات سنتی، امنیت و احساس امنیت به عنوان فراغت ذهنی و عینی از تهدید تعریف می‌شوند و در رویکرد اجتماعی (مدرن) امنیت و احساس امنیت در بستر زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی تبیین و تعریف می‌شوند (هزارجریبی و حامد، ۳:۱۳۹۱). احساس امنیت در گروه‌های اجتماعی مختلف، حدت و گستره متفاوتی دارد (احمدی و کلدی، ۲:۱۳۹۲). احساس امنیت دارای ویژگی‌های زیر است:
- احساس امنیت، ذهنی است؛
  - احساس امنیت به خودی خود، قابل تعریف نیست و بر مبنای بود و نبود خطر، قابلیت تعریف می‌یابد؛
  - احساس امنیت یک فرآیند است، در طول زمان جریان دارد و در هر لحظه براساس برآورد خطر تغییر می‌پذیرد؛
  - این وجه ذهنی امنیت مهم‌تر از جنبه عینی آن است؛
  - احساس امنیت، ضمن اطمینان به شناخت‌ها، هستی شناختی فرد را سامان می‌بخشد و پایه و بنیان وجود آدمی را در می‌نوردد (گیدنز^۱، ۷۰:۱۳۷۷).

مقوله احساس امنیت در نظریه‌های جغرافیایی و جامعه‌شناختی بیشتر در مباحث اکولوژی اجتماعی مطرح می‌شود (زیاری و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۴۴). این احساس، یکی از عوامل مهم در پویایی و سلامت محیط زندگی است که در فرآیند برنامه‌ریزی، طراحی و مدیریت سکونتگاه‌ها باید به آن توجه شود (شاطریان و همکاران، ۱۳۹۵: ب). در پهنه شهر معیارهای شناخت و تحلیل امنیت بسیار متفاوت است و با توجه به ابعاد کالبدی، کارکردی و محیطی نوسان پیدا می‌کند (لطفی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۱). در تامین نیاز احساس امنیت نباید از نقش و تأثیر عوامل محیطی غافل ماند (صالحی، ۱۳۹۰: ۵۹). تئوری‌های مطرح شده در زمینه تأثیر علی عوامل محیطی - کالبدی بر روی رفتارهای اجتماعی بسیار متنوع است (عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۶). همانطور که شکل‌گیری احساس امنیت از لحاظ روان‌شناختی، معطوف به شرایط اجتماع شهری و کنش‌ها و حوادث آن از یک سو و از سویی دیگر، نوع برداشت و سطوح ادراکی در آن ساختار فرهنگی است و همین دو اصل آن را از شهری به شهری متفاوت می‌کند (بمانیان و محمودی‌نژاد، ۱۳۹۱). این تحقیق در مقیاس اجتماع روستا در بازه اسکان موقت بعد از بحران به کنکاش در خصوص مسأله احساس امنیت پرداخته است.

اسکان موقت

از دیدگاه برنامه‌ریزی، از لحظه‌ی وقوع سانحه مخرب یک فرآیند پنج مرحله‌ای برای جبران آسیب‌های ناشی از سانحه نیاز است که شامل امداد و نجات، اسکان اضطراری، مطالعات اسکان موقت، اسکان موقت و بازسازی می‌باشد. یکی از مهم‌ترین مسائل در موفقیت‌آمیز بودن این فرآیند، مطالعات اسکان موقت و اقدامات لازم در این زمینه، پیش از وقوع سانحه است. تحقیق در مورد پدیده اسکان موقت، پس از وقوع سانحه منجر به تصمیم‌گیری‌های نادرست و ناکارآمدی می‌شود که نمونه‌های آن را در سوانح مختلف در کشور شاهد بوده‌ایم (بهزادفر، ۱۳۸۴: ۶۸). اختلاف نظرهای فراوانی در خصوص اسکان و سرپناه موقت وجود دارد. برخی بر این عقیده‌اند که اسکان موقت حد واسط بین اسکان اضطراری و بازسازی دائمی است. به اعتقاد آنان اسکان و سرپناه موقت زنجیره اتصال مراحل ابتدایی مدیریت سانحه و بازسازی دائم است و ماهیت آن را مرحله‌ای جداگانه در نظر نمی‌گیرند. گروهی دیگر معتقدند که این مرحله، مرحله‌ای جداگانه است. فلسفه وجودی اسکان موقت این است که برنامه‌ریزان و مدیران بازسازی بتوانند با راحتی و فراغت بیشتر تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی کنند و مردم نیز در سرپناه موقت از گزند حوادث در امان باشند (آصفی و فرخ، ۱۳۹۵: ۵۷). در ماده ۲۵ بیانیه جهانی حقوق

بشر آمده است که مسکن مناسب حق هر کسی است. با رخ دادن سوانح طبیعی مخرب و در شرایط بحرانی پس از سانحه، زمانی که کارکردها و نهادهای اجتماعی جامعه در دوره زمانی مشخص به هم می‌ریزد، حق داشتن مسکن مناسب از آسیب‌دیدگان سلب می‌شود (امیدوار و همکاران، ۱۳۸۶: ۴۰). با توجه به طولانی شدن زمان ساخت مسکن آسیب‌دیدگان، این حق باید در مسکن موقت برای آسیب‌دیدگان فراهم شود.

هم‌چنین انجمن زلزله شناسی مرکزی آمریکا چهار نوع اسکان را در دوره انتقال از هم تفکیک می‌کند:

۱. سرپناه فوری: که به ۷۲ ساعت اول پس از سانحه مربوط است و شامل تأمین یک پناهگاه موقت و امن تا زمان تثبیت شرایط می‌شود؛

۲. سرپناه اضطراری: طول دوره ی این اسکان ۲ ماه اول پس از سانحه است و در آن تأمین سرپناه به همراه غذا برای افراد سانحه دیده در نظر گرفته می‌شود؛

۳. اسکان موقت: مدت استفاده از آن یک سال و گاهی بیشتر است که در نظر گرفتن تمهیداتی جهت تأمین امنیت، آب، انرژی، تأمین سرمایه‌ش و گرمایش برای بی‌خانمان‌ها تا به دست آوردن مسکن دائمی برای آن‌ها ضروری است؛

۴. اسکان دائم: که شامل تأمین راه‌حل‌های طولانی مدت و دائمی برای سکونت بازماندگان سانحه می‌شود (بمانیان و بختیاریان، ۱۳۹۱: ۴۵).

در یک تعریف نسبتاً جامع، کوارنتلی^۱ چهار نوع اسکان پس از سانحه را که تا حدی با هم متفاوتند از هم تفکیک کرده و هر کدام را تعریف می‌کند.

۱) سرپناه اضطراری: شامل شرایطی است که بازماندگان سانحه به دنبال محلی خارج از خانه‌ی دائمی خود هستند تا برای مدت کوتاه در آن اقامت کنند؛ در بیشتر موارد چندین ساعت یا نهایتاً یک شب؛

۲) سرپناه موقت: این سرپناه به شرایطی برمی‌گردد که فراتر از تأمین یک سرپناه صرفاً در شرایط اضطرار است و شامل جا به جایی مردم به محل اقامت جدید می‌شود. در حالی که انتظار می‌رود مدت اقامت بازماندگان در محل جدید کوتاه باشد. مسلماً سرپناه موقت و اضطراری با هم همپوشانی دارند، اما تفاوت‌هایی از جهت رفتاری با هم دارند که آن‌ها را از هم متمایز می‌-

1- Quarantelli

کند؛ برای مثال در سرپناه اضطراری معمولاً مسئله‌ی تغذیه‌ی بازماندگان مطرح نیست، اما در سرپناه موقت این موضوع در نظر گرفته می‌شود؛

۳) مسکن موقت: شامل شرایطی است که در آن خانواده‌های بازمانده، مسئولیت‌ها و فعالیت‌های روزمره‌ی خود را در محل اقامت جدید ادامه می‌دهند و از اینکه شرایط زندگی آن‌ها از حالت اضطراری و موقتی خارج شده است، آگاهند. شکل این اسکان می‌تواند به صورت واحدهای متحرک، مسکن اجاره‌ای، چادر و یا حالت‌های دیگر باشد. اما آنچه مسلم است این است که در این نوع مسکن برخلاف سرپناه موقت فعالیت‌های روزمره‌ی ساکنین باید احیا شود؛

۴) مسکن دائم: تفاوت بین مسکن دائم و موقت این است که در مسکن دائم، بازماندگان سانه به خانه‌های دائمی خود که بازسازی و تعمیر شده و یا خانه‌های جدید خود در جامعه برمی‌گردند که در هر صورت به مسکن دائمی خود بازگشته‌اند. برخلاف سرپناه اضطراری و موقت، مسکن موقت و دائم از هم متمایز و مشخص‌اند (Quarantelli, 1995).

جانسون^۱ اسکان موقت را این گونه تعریف می‌کند: سکنی‌گزینی موقت که به خانواده‌های سانه دیده مربوط می‌شود و سکونت موقت بین زمان وقوع سانه تا زمانی است که خانواده دوباره یک خانه دائمی دریافت کند. این نوع سکونت فاصله‌ی میان فاز امدادسانی سریع و فاز بازسازی را پر می‌کند (Johnson, 2008: 168).

کورسلیوس^۲ و ویتال^۳ تعاریف زیر را در مورد مسکن موقت ارائه می‌دهند:

۱. سکونتگاه انتقالی: شامل سرپناه یا سکونتگاهی است که در پاسخ به نتیجه جنگ یا سوانح طبیعی به صورت اضطراری اولیه تا راه‌حل دائمی (مانا) ارائه می‌شود؛
۲. سرپناه انتقالی: سرپناهی که یک فضای پوشیده‌ی قابل سکونت و یک محیط زندگی سالم و امن با حریم شخصی و شان و منزلت انسانی برای ساکنان خود فراهم می‌آورد (در مدت زمان بین وقوع سانه یا جنگ تا زمان دستیابی به یک پاسخ مانا به مسئله سرپناه)؛
۳. نظام سرپناه: ترکیب اجزای سازه‌ای و اقلام غیرغذایی مثل چادر و پتو که از ملزومات سرپناه است و سرپناه را قابل سکونت می‌کند؛

1- Johnson

2- Corsellis

3- Vitale

۴. سرپناه مناسب: سرپناه مناسب معنایی وسیع‌تر از سقفی بالای سر افراد دارد و مفاهیم زیر را نیز شامل می‌شود: حریم شخصی مناسب، فضای مناسب، دسترسی فیزیکی، امنیت مناسب، حق تصدی، دوام و مقاومت سازه‌ای، روشنایی، شبکه گرمایی و تهویه مناسب، تاسیسات زیربنایی مناسب شامل تامین آب، بهداشت و امکانات مدیریت زباله و ضایعات، مناسب بودن کیفیت محلی و عوامل مربوط به سلامت، موقعیت‌های مناسب از جهت دسترسی به کار و تسهیلات مهم و اساسی (Corsellis & Vitale, 2005: 37).

با توجه به جوان بودن نسبی پژوهش‌های سرپناه پس از سانحه، غالباً اختلافاتی در بیان معانی، به‌ویژه هنگام برگرداندن واژه‌ها به‌وجود می‌آید (بمانیان و بختیاریان، ۱۳۹۲: ۴۴). در پژوهشی از عملیات تأمین سرپناه برای قربانیان سونامی در آسیای جنوب شرقی، اسکان موقت چالشی بزرگ برای مدیران و برنامه‌ریزان قلمداد و این پرسش را مطرح می‌کند که آیا هدف مجریان، ایجاد مکانی برای «اقامت» بی‌خانمان‌ها است یا برای «زندگی» آنان. در نوشتار پیش گفته اسکان موقت مکانی برای اقامت و اسکان دائم مکانی برای زندگی بیان شده و این نتیجه به‌دست آمده است: «ما به سادگی می‌گوییم سرپناه، در حالی که مفهوم آن بسیار عمیق است. اسکان برای یک خانواده باید تأمین‌کننده ایمنی و آسایش خاطر باشد و احساس تعلق را به دنبال آورد، بنابراین هنگام تأمین سرپناه برای آسیب‌دیدگان باید توجه ویژه‌ای را مبذول بازگرداندن‌شان و منزلت خانوار کرد» (فلاحی، ۱۳۸۶: ۵۱).

در ایران، پیرامون وجود یا عدم وجود اسکان موقت به‌عنوان مرحله‌ای میانی مابین اسکان اضطراری و اسکان دائم، بحث‌های فراوانی وجود دارد (مومنی‌موکویی و زینالی، ۱۳۹۶: ۳۸۵). راهب می‌گوید از نظر نوع اسکان نیز سه گونه شیوه سکونت داریم: سکونتگاه دوران اضطرار به منظور سرپناه اولیه پس از وقوع سانحه؛ مسکن موقت از دوران اضطرار تا اتمام عملیات بازسازی و در نهایت مسکن دائم (راهب، ۱۳۸۴: ۶۳).

اسکان موقت غالباً با سه واژه‌ی زیر در ادبیات بلایا به کار گرفته شده است:

الف) Transitional Accommodation: این واژه به معنای «اقامتگاه انتقالی» و در برگیرنده فرآیند سکونت از هنگام اضطرار تا دوران تثبیت است و عامل «زمان» را به منزله شاخص اصلی در اولویت قرار می‌دهد.

ب) Intermediate Settlement: اگرچه این واژه به معنای «سکونتگاه واسطه‌ای» قلمداد می‌شود، اما کم و بیش در خود، معنای واژه‌ی بند «الف» را داراست و می‌توان نتیجه گرفت که «فرآیند زمان» و «شکل کالبدی» سکونتگاه موقت را با هم در بر می‌گیرد.

ج) Temporary Shelter: در مقام مقایسه با دو واژه‌ی دیگر، «اسکان موقت» بیشتر ساختاری و کالبدی است و طیف وسیعی از اشکال سازه‌ای و فرم‌های استقرار موقت، از چادر اضطراری تا خانه‌ی پیش ساخته شده را در بر می‌گیرد (محمدزاده و فرخ، ۱۳۹۴: ۷۱ و آصفی و فرخ، ۱۳۹۵: ۵۸). مفهوم واژه اسکان موقت ترکیبی از سه مورد بالاست که هم جنبه‌های کالبدی و هم غیرکالبدی سرپناه و سکونتگاه پس از سانحه را در بر می‌گیرد. بنابراین سکونتگاه موقت را می‌توان مجموعه‌ای از فعالیت‌ها، اعم از جمع‌آوری و شناسایی افراد مصیبت‌زده و بی‌خانمان، نقل و انتقال افراد به سرپناه و ایجاد شرایط زندگی تا زمان بازگشت آنان به موطن اصلی و یا زیستگاه اولیه‌شان دانست. مدت زمان اسکان موقت بر حسب شرایط، نوع بحران و امکانات از ۶ ماه تا ۲ سال تخمین زده می‌شود و برخی پژوهشگران و موسسات امدادی آن را به‌عنوان هسته اولیه اسکان دائم نیز قلمداد می‌نمایند (هدفی، ۱۳۹۲: ۷۲؛ فلاحی، ۱۳۸۶: ۲۷).

انواع سکونتگاه‌های اسکان موقت از حیث چیدمان

سکونتگاه‌های اسکان موقت در دو نوع ذیل موجود می‌باشند:

الف) سکونتگاه‌های پراکنده: در این روش به افراد اجازه داده می‌شود در محلی که مورد نظر خودشان است اقدام به اسکان نمایند و با توجه به شرایط اقلیمی و سایر ملاحظات، سرپناهی جهت اسکان موقت در اختیار افراد بی‌سرپناه قرار می‌گیرد تا اقدام به برپایی یا نصب در آن محل مورد نظر نمایند.

ب) سکونتگاه‌های مجتمع یا اردوگاهی: یکی از روش‌های شناخته شده و متداول اسکان پس از بحران، سکونتگاه‌های مجتمع یا اردوگاهی می‌باشند. در این سکونتگاه‌ها ابتدا محوطه‌ای باز تا حد امکان نزدیک محل بحران در نظر گرفته می‌شود، سپس اقدامات تسطیح و آماده‌سازی بر روی آن انجام می‌گردد. با تخمین جمعیت نیازمند اسکان و با عنایت به مدت زمان اسکان، شرایط اقلیمی و محیطی، منابع موجود و بودجه، اردوگاهی متشکل از چادر، سازه‌های پیش‌ساخته مثل کانکس با سازه‌های موقتی ساخته شده با مصالح در دسترس، مطابق حداقل استانداردهای مربوطه تاسیس می‌گردد (ساجدی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۰۴). در این تحقیق، با توجه زمینه‌ی مورد مطالعه، سایت‌های اسکان موقت روستایی که ساختار اردوگاهی دارند، مدنظر بوده است.

روش تحقیق

این مطالعه از نوع کیفی و مبتنی بر فلسفه طبیعت‌گرایانه و پارادایم تفسیری است (Marshall & Rossman, 2016). بر خلاف روش کمی که بر گرفته از نظام فلسفی اثبات‌گرایی است؛ مبانی فلسفی روش کیفی از نظام فلسفی تفسیری ریشه گرفته است (Leavy, 2018؛ ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰). این فلسفه و پارادایم بر این مفروضه اساسی استوار است که افراد در شرایط یکسان ممکن است پس از مشاهده یک پدیده خاص، برداشت‌های متفاوتی را به عنوان درک از آن «واقعیت» اظهار نمایند (طبیعی و همکاران، ۱۳۹۵). در این تحقیق از تحلیل محتوای عرفی یا قراردادی^۱ (Aaftink, 2013) برای تحلیل داده‌ها و مقایسه مداوم استفاده گردید. در واقع کاربرد آن زمانی است که نظریه و متون پژوهشی کافی در مورد پدیده وجود ندارد. تحلیل محتوای کیفی، روشی است که به کمک آن می‌توان الگوهای پنهان را از درون محتوای داده‌ها استخراج نمود (Hsieh and Shannon, 2005). هدف این روش، شناسایی مهم‌ترین طبقه‌ها و مقولات در یک متن و کشف کردن واقعیت اجتماعی پنهان در آن است (مومنی‌راد، ۱۳۹۲). محیط این تحقیق، روستاهای مناطق زلزله‌زده اهر، هریس و ورزقان و مشارکت‌کنندگان آن، ۲۱ تجربه‌کننده زندگی در اردوگاه یا سایت اسکان موقت روستایی بود. به‌طور معمول افراد در پژوهش کیفی با دو معیار انتخاب می‌شوند؛ یکی شامل تناسب بین تجربه آن‌ها و سوال پژوهش، چیزی که تحت عنوان تناسب تجربه Experiential fit نامیده می‌شود. معیار دیگر، وجود ویژگی‌های یک مطلع خوب Good informant که تحت عنوان کیفیت شخصی مشارکت‌کننده نامیده می‌شود که در این مورد تمایل مشارکت‌کننده یک اصل مهم به حساب می‌آید (Munhall, 2012؛ جلالی، ۱۳۹۱). در این تحقیق، مشارکت‌کننده‌ها به‌صورت نمونه‌گیری غیراحتمالی، به روش هدفمند و افرادی که تمایل به مصاحبه و بیان تجربیات خود را در مورد موضوع و سوال‌های تحقیق داشتند، انتخاب شدند. به نوعی محقق فقط با وارد شدن به دنیای تجربیات افراد می‌تواند معنی پدیده‌ها را از زاویه دید آنها کشف نماید. برای رعایت ملاحظات اخلاقی، در آغاز مصاحبه‌ها به مشارکت‌کنندگان، درباره هدف تحقیق، روش مصاحبه و حق آنها برای قطع و عدم شرکت در تحقیق، توضیحات ارائه گردید که مورد انصرافی در پیشبرد جلسات مصاحبه وجود نداشت. رضایت آگاهانه کتبی یا شفاهی از مشارکت‌کنندگان، اخذ و از

آنها جهت ضبط صدا، اجازه صورت گرفت. با انتخاب طیف وسیعی از افراد با حداکثر تنوع در متغیرهای جنسیت، سطح سواد و روستاهای مختلف؛ نمونه‌گیری با ویژگی‌های متنوع لحاظ گردید، تا بدین طریق بتوان به نتایج عمیق دست پیدا کرد. جهت جمع‌آوری اطلاعات از مصاحبه‌های عمقی، باز و نیمه ساختاریافته که اغلب در محیط مسجد، حسینیه یا منزل مشارکت‌کنندگان، که طی یک جلسه ۴۵ الی ۳۰ دقیقه‌ای به طول انجامید، استفاده شد. مصاحبه با چند سوال باز مانند «از تجربه زندگی خودتان در اسکان موقت بگوئید» آغاز شد و به تدریج سوال‌های بعدی با تمرکز بیشتر، جهت درک دقیق‌تر پرسیده شد. تمام مصاحبه‌ها توسط پژوهشگر اصلی و همکاران او (کاتب)، به دقت گوش داده شد و سپس پیاده‌سازی گردید و مانند تمام تحقیقات کیفی، مراحل جمع‌آوری داده‌ها و تجزیه و تحلیل آنها به‌طور همزمان صورت گرفت. جمع‌آوری اطلاعات تا زمانی که داده‌های جمع‌آوری شده تکرار داده‌های قبلی بود و اطلاعات جدیدی حاصل نشد و به عبارت دیگر، اشباع داده‌ها صورت گرفت، ادامه یافت. برای اطمینان بیشتر هم، مضافاً چندین مصاحبه انجام شد که داده‌های جدیدی به دست نیامد. با توجه به اینکه زبان مصاحبه‌ها به زبان ترکی بود، بعد از ترجمه داده‌ها، توسط چند متخصص زبان فارسی و ترکی بررسی و مورد تأیید قرار گرفت. در فرآیند تحلیل داده‌ها از مراحل پیشنهادی گرنهیم^۱ و لوندمن^۲ استفاده گردید. در ابتدا مصاحبه‌ها ضبط و سپس کلمه به کلمه پیاده گردید و با هدف کسب درک کلی و دقیق، مرور و بازخوانی شد. کلیه اطلاعات اخذ شده در حین جلسات مصاحبه به عنوان واحد تحلیل در نظر گرفته شد. در ادامه، پاراگراف‌ها، جملات و کلمات نیز به عنوان واحدهای معنایی با مفهوم و محتوای محوری مرتبط با هم لحاظ گردید. سپس با توجه به محتوا، جمع‌بندی و در کنار یکدیگر قرار گرفت. در ادامه، با توجه به مفهوم مستتر در واحدهای معنایی، به سطح مفهوم‌پردازی و انتزاع رسانده شد و کدها نام‌گذاری گردید. با در نظر گرفتن تشابهات و تفاوت‌های کدها، مقایسه آنها با یکدیگر صورت گرفت و در طبقاتی با مفهوم دقیق‌تر و انتزاعی‌تر دسته‌بندی شد. در نهایت، با مقایسه مستمر طبقات با یکدیگر، محتوای نهفته در داده‌ها تحت عنوان تم‌ها/ ساب‌تم‌های تحقیق معرفی گردید (Graneheim and Lundman, 2004). از معیارهای پیشنهادی گوبا^۳ و لینکلن^۴ جهت موثق

-
- 1- Graneheim
  - 2- Lundman
  - 3- Guba
  - 4- Lincoln

بودن و استحکام داده‌های تحقیق استفاده شد (Streubert & Carpenter, 2011). جهت افزایش قابلیت اعتبار تحقیق^۱، محققان با مشارکت و تعامل کافی با مشارکت‌کنندگان، جهت جمع‌آوری اطلاعات دقیق کوشش نمودند و در ادامه، تایید اطلاعات توسط مشارکت‌کنندگان^۲، ترجیحاً مطلعان کلیدی، به افزایش اعتبار تحقیق کمک کرد. تکرار گام به گام جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها و راهنمایی گرفتن از استادان صاحب‌نظر و تأیید آنها، تلاشی جهت افزایش قابلیت اعتماد^۳ داده‌ها بود. همچنین، اخذ تاییدیه استادان هیات علمی دانشگاه، به افزایش معیار تأییدپذیری داده‌ها^۴ افزود. قابلیت انتقال تحقیق^۵ نیز با گزارش توصیفی دقیق جهت ارزیابی و قابلیت کاربرد مطالعه در سایر مطالعات صورت گرفت (عباس‌زاده، ۱۳۹۱:۳۳؛ طباطبایی و همکاران، ۱۳۹۲:۶۶۶).

مطالعه موردی

ساعت ۱۶:۵۳ و ۱۷:۰۴ روز ۲۱ مرداد ماه ۱۳۹۱ دو زمین لرزه به بزرگی ۶ و ۶/۲ در مقیاس ریشتر بخش‌هایی از استان آذربایجان شرقی (اهر، هریس و ورزقان) واقع در شمال شرق ایران را در منطقه‌ای به وسعت ۵۴۰۰ کیلومتر مربع لرزاند. براساس گزارش پژوهشکده بین‌المللی زلزله شناسی و مهندسی زلزله، مرکز زلزله اول در فاصله ۲۳km غرب اهر به مختصات ۳۸/۵۵ درجه عرض شمالی و ۴۶/۸۷ درجه طول جغرافیایی و زلزله دوم در ۳۰km اهر در فاصله حدود ۵۰km شمال شرق تبریز به مختصات ۳۸/۵۸ درجه عرض شمالی و ۴۶/۷۸ درجه طول جغرافیایی بود (فاطمی و همکاران، ۱۳۹۲:۱۷۸) که بخش زیادی از روستاهای منطقه ورزقان، اهر و هریس را تخریب نمود. علاوه بر تلفات جسمی، روحی و مالی، تعداد زیادی از مسکن روستایی نابود شد. طبق آمار وزارت بهداشت (۱۳۹۱) در پی وقوع این زمین لرزه‌ها در این مناطق، تعداد تلفات زن و کودک در بیمارستان‌ها ۲۱۹ مورد (۸۱ درصد) و تعداد مردان فوت شده در بیمارستان ۴۹ مورد (۱۹ درصد) بودند. همچنین در اثر این زمین لرزه‌ها ۱۸ هزار و ۶۱۸ واحد مسکونی دچار آسیب شده که از این تعداد ۵ هزار و ۳۲۹ واحد به طور کامل تخریب شده است (محمدزاده و فرخ، ۱۳۹۴:۷۴).

- 1- Credibility
- 2- Member check
- 3- Dependability
- 4- Confirmability
- 5- Transferability

یافته‌ها و بحث

در این تحقیق، ۲۱ مشارکت‌کننده/تجربه‌کننده زندگی در اسکان موقت روستایی، با میانگین سنی ۳۵ و انحراف معیار ۷/۹ و میانگین مدت سکونت در اسکان موقت ۸ و انحراف معیار ۱/۹ و مورد مصاحبه قرار گرفتند. کمترین حد تحصیلات، سیکل، و بیشترین آن، کارشناسی بود. سایر ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان در جدول ۱ آمده است.

جدول شماره ۱: ویژگی‌های دموگرافیک مشارکت‌کنندگان

درصد	تعداد		
۴۷/۶	۱۰	مرد	جنس
۵۲/۴	۱۱	زن	
۲۳/۸	۵	سیکل	تحصیلات
۴۲/۹	۹	دیپلم	
۴/۷	۱	کاردانی	
۲۸/۶	۶	کارشناسی	

بعد/تم اصلی اول) کالبدی

سوال تحقیق عبارت بود از اینکه عوامل معماری و منظر مؤثر بر احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت روستایی از دیدگاه تجربه‌کنندگان مناطق زلزله‌زده‌ی اهر، هریس و ورزقان کدامند؟ و این عوامل از چه دسته‌بندی برخوردار هستند؟ برای پاسخ دقیق به سوال‌ها، ضعف‌های تجربه شده از حیث معماری و منظر تأثیرگذار بر احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت روستایی شناسایی و دسته‌بندی گردید. تجزیه و تحلیل داده‌ها منجر به شکل‌گیری دو بعد/تم اصلی، «کالبدی» و «محیطی» و ساب‌تم‌های «کیفیت مواد و مصالح»، «رنگ»، «انعطاف‌پذیری» و «تناسبات و مقیاس»، «سازه»، «انطباق با فرهنگ و سنت»، «حفاظ»، «انعطاف‌پذیری»، «مجاورت و محیط بلافاصل»، «محل و بستر استقرار»، «جهت‌یابی»، «روشنایی و توزیع آن»، «بهداشت»، «خوانایی و نمایانی»، «قلمرو پذیری، روابط و چیدمان»، «معاور و دسترسی»، «ایمنی» شد. بعد/تم اصلی کالبدی در برگزیده‌ی مشخصه‌هایی است که در جداری خارجی واحد اسکان موقت و داخل آن، ظهور و بروز دارد. مراد از این بعد، بررسی و تحلیل ضعف‌های عناصر و اجزای کالبدی تشکیل‌دهنده واحدهای اسکان موقت، همچون کف؛ بدنه؛ و سقف از دید تجربه‌کنندگان است.

ساب‌تم «کیفیت مواد و مصالح»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان با کدهای: «ضعف در مواد و مصالح بکارگرفته شده و مشخصه‌های بوم‌آورد بودن، عایق بودن، مقاوم در برابر

پوسیدگی و آتش‌سوزی» بیان شده است. با توجه به متفاوت بودن ویژگی‌های نواحی و مناطق روستایی با شهری، می‌بایست توجه بیشتری به انتخاب مواد و مصالح در برپایی و ساخت اسکان موقت گردد. در شرایط اضطراری بعد از مخاطره و در بازه‌ی اسکان موقت، با توجه به شرایط فیزیکی و روحی-روانی آسیب دیدگان، اهمیت انتخاب مواد و مصالح از حساسیت بیشتری برخوردار است. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت کنندگان اشاره می‌شود: «...یه روز نشسته بودیم هوا هم سرد بود، دیدیم دیواره و سقف شکاف برداشتن، رفتیم دیدیم که دیواره باز شده، جنسش خوب نبود، نایلون گرفتیم که سرما نیاد توی خونه...» و «...چون کیفیتش پایین بود، عایق هم نبود، والا ما تابستون داخل پختیم، اوایل پاییز تا زمستونم یخ زدیم...». دست اندرکاران بازسازی، با انتقاد از رویکردهای «طرح جهانی»، مجریان را به استفاده از راه‌حل‌های بومی، تخصص‌های محلی و مصالح در دسترس، در خصوص طراحی اسکان اضطراری و موقت، فرا می‌خواند (فلاحی، ۱۳۸۶). اثر مصالح بر احساس امنیت بیشتر معطوف به رنگ آن در جداره و بافت آن است (منتظرالحجه و همکاران، ۱۳۹۷:۱۰۲). مقاومت و پایداری یک ساختمان به کیفیت مواد و مصالح آن بستگی دارد. گذشته از مساله کیفیت، فرآیند مصالح‌گزینی با توجه به زمینه و کارکرد هدف نیز اهمیت بسیاری دارد. مصالح و مواد مورد استفاده در ساختمان‌سازی موضوعی است که نمی‌توان بدون توجه به آن نظریه‌ای در معماری ارائه نمود، چراکه وجه کالبدی و عینی فضا را می‌سازد (عطایی‌همدانی و همکاران، ۱۳۹۷:۳۵۲). ساختمان‌های روستایی نواحی گوناگون کشور معمولاً با بهره‌برداری هوشمندانه اهالی از مواد و مصالح در دسترس و تلاش برای بهره‌گیری هر چه بیشتر از قابلیت‌ها و دوام مصالح بومی به‌منظور برآورد نیازهای ساختمانی، به‌وجود آمده است (صادقی‌پی، ۱۳۹۱:۱۸). ساخت و ساز با مصالحی که از محیط اطراف تهیه و تأمین می‌شود، از لحاظ بصری، رنگ و بافت، باعث می‌شود که ساخته‌ها با محیط به خوبی ترکیب شود (عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۸:۱۲۰).

ساب‌تم «رنگ»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «ضعف در رنگ لایه و پوشش جداره خارجی و فضای داخلی» است. بررسی تناسب موقعیت زمانی و زمینه کالبدی در انتخاب رنگ مناسب از اهمیت بالایی در حوزه روانشناسی محیطی برخوردار است. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...رنگ داخلی طوری بود که شباً وقتی چراغ رو روشن می‌کردیم چشم آدمو اذیت می‌کرد، لامپم عوض کردیم، جواب نداد، روی دیوار داخلی چند تا برگه-کارتن چسبونیدم...» و «... همه چیز که نمی‌شه سفید باشه،

می‌شد رنگ دیگه‌ای هم استفاده کنن، هم ما خونه‌ی خودمون راحت تشخیص بدیم و هم عین هم نباشه...». انتخاب رنگ در معماری رویکردهای مختلفی را در طراحی ایجاد می‌کند و بیشتر از هر عامل مستقل دیگری می‌تواند فضای کسالت بار و یکنواخت محیط را به مکانی دلنشین و روح بخش مبدل سازد. رنگ‌ها در بستر پوشش‌های اصلی فضاها شامل دیوارها، کف‌ها، سقف‌ها و بازشوها در محیط حضور می‌یابند (چشمه‌سهرابی و همکاران، ۱۳۹۰). استفاده از رنگ‌های آرامش‌بخش و مطبوع در فضاها می‌تواند منجر به احساس امنیت و بالعکس انتخاب نادرست می‌تواند منجر به کاهش این حس بینجامد (عنابستانی و جوانشیری، ۱۳۹۸:۱۱۱). روانشناسان معتقدند که رنگ هم از نظر فیزیولوژیک و هم از نظر روحی-روانی بر انسان‌ها تأثیر می‌گذارد؛ به‌طور که می‌توان از آنها حتی در کاهش برخی بیماری‌ها و افزایش یا کاهش برخی اختلالات روحی-روانی استفاده کرد (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۶:۵۷). استفاده هماهنگ از رنگ در بناها می‌تواند موجب تقویت احساس امنیت، آرام‌بخش بودن فضا و مطبوع بنظر رسیدن فضا می‌گردد (شاطریان و همکاران، ۱۳۹۵:ب؛ پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۶:۵۶). همچنین هماهنگی نوع و رنگ مصالح نیز، نکته مهمی در بالابردن احساس امنیت در فضای کالبدی است (اکبری و پاک‌بنیان، ۱۳۹۱:۶۱).

ساب‌تم «انعطاف‌پذیری»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان با کد «ضعف در پویایی فضاهای داخلی» به عنوان مشخصه‌ی اصلی مطرح شده است. ضعف در پویایی و تغییرپذیری فضا با توجه به درخواست کاربران ناشی از عدم انعطاف‌پذیری آن است. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...د/خلشون خیلی بسته است، باید کنار وسایل زندگی کنی، هر طور هم که جابجا کردیم که بلکه جا باز بشه اونم بدتر شد...» و «...وقتی می‌خواستیم یه جایجایی کوچیک بکنیم برای زمان خواب و بیداری، همه چیز به هم می‌خورد...». توجه به ویژگی‌های عملکردی، ساختاری و فضایی عناصر ثابت، نیمه ثابت و متغیر فضا، تحقق مفهوم انعطاف‌پذیری را میسر می‌سازد. انعطاف‌پذیری فضایی ارتباط مستقیمی با احساس امنیت کاربران دارد (نصرتی‌ارشاد و جوان‌فروزنده، ۱۳۹۵). تطبیق معماری با تحولات محیطی و تغییرات عملکردی کاربران، هدف مطلوبی است که در دوران‌های مختلف وجود داشته است (مهدوی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰). تنظیم رابطه انسان، طبیعت و معماری از اصلی‌ترین عوامل تعیین‌کننده در دستیابی به آرامش و به دنبال آن احساس امنیت است. قابلیت تنظیم این رابطه در چارچوب یک محیط ساخته شده به انعطاف‌پذیری به‌عنوان یکی از کیفیات فضا بستگی دارد،

بدین ترتیب انعطاف‌پذیری برای یک فضا کیفیتی مثبت تلقی شده و یکی از فاکتورهای ارتقاء دهنده کیفیت مکان است (شکوری و سیدخاموشی، ۱۳۹۶: ۱۲۰). رابرت ونتوری^۱ معمار پست مدرنیست در بیان کیفیت انعطاف‌پذیری به چند عملکردی بودن یک فضا اهمیت می‌دهد و معتقد است که ساختمان چندعملکردی محاسنی دارد ... یک اتاق می‌تواند در یک زمان یا در زمان‌های مختلف عملکردهای مختلفی داشته باشد (ونتوری، ۱۳۵۷: ۵۲). با توجه به اینکه خانه‌های روستایی به بهترین شکل ممکن از مشخصه انعطاف‌پذیری برخوردار هستند، واحدهای اسکان موقت می‌بایست بطور حداقلی این ویژگی را تأمین نمایند.

ساب‌تم «تناسبات و مقیاس»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «ضعف در ابعاد و اندازه فضای داخلی؛ ضعف در ابعاد و اندازه بازشوها؛ و بی‌نظمی هندسی» است. رعایت تناسبات، مقیاس و هندسه جزو اصول مهم برای طراحی و ساخت فضاهای معماری برای کاربران هستند. عدم رعایت این اصول باعث ایجاد خلل در انجام فعالیت کاربران، بهره‌برداران و در نهایت زندگی و زیست جمعی می‌شود. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...شیشه‌ها/پنجره‌ها) یه کم نامیزان بود، بزرگترها هم مشکل داشتن، منظورم ارتفاعش خوب نبود، بالاخره باید طوری باشه که راحت بشه باز کنیم و ببندیم...» و «...یه جاهایی بعضی وقتا سرمون به سقف می‌خورد، چندبارم شدید زخمی شد، اندازه رو رعایت نکرده بودن...». مهم‌ترین عامل در تأثیرگذاری عناصر و اجزای بصری بر روی هم‌دیگر، مقیاس است و برخورداری از نظم هندسی مشخص باعث انسجام اجزا بنا یا کل آن می‌گردد. سیستم تناسبات، مجموعه‌ای از نسبت‌های ثابت بصری را بین اجزای یک بنا و نیز بین اجزا و کل به‌وجود آورده است (ضیایی‌نیا و هاشمی‌زرج آباد، ۱۳۹۵: ۹۱). فضاهای واجد تناسب بصری مطلوب، کمتر با اغتشاش رفتاری عجین هستند (صالحی، ۱۳۸۷: ۹۰؛ اکبری و پاک‌بنیان، ۱۳۹۱: ۶۱). هندسه و تناسب در معماری عنصری اساسی برای انجام وظایف متقابل فضا و کاربران محسوب می‌شود (بمانیان و همکاران، ۱۳۹۰: ۷۸)؛ بدین معنی که عدم وجود تناسبات بصری در نماها، فرم‌ها، احجام کالبدی و بازشوها می‌تواند باعث کاهش احساس امنیت شود (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۶: ۵). ابعاد و اندازه فضا و دارا بودن مقیاس انسانی تأثیر مستقیم بر احساس امنیت کاربران از فضا دارد (مطلبی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۱).

ساب‌تم «سازه»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان با کد «بی دوامی یا دوام پایین قطعات و اجزای سازه‌ای در برابر اثرات محیطی» به‌عنوان مشخصه‌ی اصلی مطرح شده است. روابط بین اجزای یک ساختار یا فضای معماری، در حفظ ایستایی آن در موقعیت‌های مختلف نقش مهمی دارد. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «... اینجا بادهای خاصی داره، چند بار که باد اومد، می‌لرزید، میله‌های توش به جاهاییش شل شد، خودم سفتش کردم، خوب سفتش نکرده بودن...» و «...قطعاتش محکم نبود، جنسشون ضعیف بود، زمان جابجایی هم که می‌خواستن به ما بدن، خوب نبود، عمرش تموم شده بود، تکون که می‌دادیم کج می‌شد، به حساب اسکلتش خوب نبود...». سازه در معماری به‌عنوان اولین مساله مهم برپا سازی فضا مطرح است (بقایی، ۱۳۸۸:۲۸). سازه همواره یکی از اجزای ضروری معماری بوده و یکی از اصول معماری این است که ساختارها همواره باید در برابر بارهای مخرب ایستایی داشته باشند (روحی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷:۶۳). یک ساختار برای ایستایی و ثبات خود نیازمند چارچوب و اسکلتی نگهدارنده است و براساس دانش محیطی، هر قدر انطباق و همسازی میان ساختار و فضا بهینه باشد، پایداری و تعادل، مقاومت و زیبایی آن نیز ملموس‌تر خواهد بود (اسلامی و هدفی، ۱۳۹۰:۷). ایستایی نقش اساسی در شکل‌گیری فرم و پایداری در مقابل عوامل محیطی دارد و متضمن پایداری کل ساختار فرم معماری است (عالمی و همکاران، ۱۳۹۵:۱۲۳). سازه، تعامل منظم نیروهای عمل‌نیروهای خارجی) و عکس‌العمل (تکیه‌گاه‌ها و نیروهای داخلی) است و عملکرد آن، تجزیه و متوازن‌سازی نیروها است (چینگ^۱، ۱۹۹۵:۱۲۷). تداوم حیات، دوام و تحمل سازه در برابر نیروهایی همچون جاذبه، باد، زلزله، انقباض و انبساط از مهم‌ترین عوامل مورد توجه بوده است (Benjamin, 1990).

ساب‌تم «انطباق با فرهنگ و سنت»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان با کدهای «ضعف در چیدمان فضاهای و عناصر داخلی و تامین نیازهای زندگی» به‌عنوان مشخصه اصلی مطرح شده است. ناتوانی فضای جدید در تامین و برقراری روابط زندگی کاربران روستایی در قبل از بحران و زیست در شرایط اسکان موقت بعد از بحران، باعث به وجود آمدن مشکلات در همه‌ی ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و معیشت می‌شود. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...بالاخره ما به عمری به جور زندگی کردیم نمی‌شه

که به شبه تغییر بدیم، وقتی اومدیم داخل اینا، دیگه حبس شدیم، یه ذره از کارآی قبلی رو هم نمی‌شد انجام داد، باید فرهنگ‌مون رو تغییر می‌دادیم...» و «...خانومای روستایی مثل خانومای شهری‌ها نیستن که راحت باشن، ما خانوما اذیت می‌شدیم، راحت نبودیم، مال ما که زیاد بد نبود، ولی بعضیا واحشون طوری بود که زن و بچه دیده می‌شد، راحت نبودن، بالاخره ما روستایی هستیم، دیده شدن خونه‌مون خیلی بده، باید خونه‌مون دیده نشه...». سازمان فضایی، نحوه استقرار و ساخت و بافت مسکن روستایی، بیانگر کیفیت استفاده از محیط و تأثیر اقتصاد، سنت‌ها، و هنجارهای حاکم بر جامعه روستایی است (صیدایی و همکاران، ۲۰۱۳۹۴: ایروانی، ۱۸:۱۳۸۷). ساختارهای معماری محیط‌های روستایی در طول قرن‌ها مطابق با منطق‌های قوی اجتماعی-فرهنگی و محیطی تحول و شکل پیدا کرده‌اند (عنابستانی و جوانشیری، ۱۰۶:۱۳۹۸). در شرایط بعد از مخاطره، سازگاری فرهنگی و زیستی کاربران با محیط ساخته شده به عنوان اصل اساسی مطرح است (عطایی‌همدانی و همکاران، ۳۵۳:۱۳۹۷).

بعد/تم اصلی دوم) محیطی

بعد/تم اصلی محیطی در برگزیده مشخصه‌هایی است که در محیط جداره خارجی واحد اسکان موقت و پیرامون آن، ظهور و بروز دارد. در واقع این بعد به بررسی و تحلیل ضعف‌های محیطی و در مجاورت واحدهای اسکان موقت از دید تجربه‌کنندگان پرداخته است.

ساب‌تم «حفاظ»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان با کد «محفوظ نبودن مناسب سایت» به عنوان مشخصه‌ی اصلی مطرح شده است. مراقبت و حفاظت طبیعی و مصنوع از سایت یا اردوگاه اسکان موقت، به دلایل مختلف از جمله: آسیب‌دیدگی روانی و جسمی کاربران؛ و همچنین شرایط جغرافیایی روستاها، نیازمند توجه خاص به این مساله است. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...دورو و بر ما خیلی باز بود، خونه‌ها رو بد جایی چیده بودن، پشتش جاده بود، بچه‌ها هم یکسر خونه نمی‌نشستن، نگهداری شوئم سخت بود...» و «...نگران حیوونامون بودیم، ما بجز اینا سرمایه‌ای نداریم، با چوب یه چیزی درست کردیم بودم، اونم الکی بود...». تمهیدات حفاظتی همچون حصار، یکی از مهم‌ترین و تعیین‌کننده‌ترین عوامل طراحی سکونتگاه‌ها می‌باشد (اسماعیلی، ۲۷۸:۱۳۹۶). همانطور که المان دیوار در بستر و اجتماع روستایی نقشی اساسی در ایجاد امنیت و احساس آن دارد (امامی و همکاران، ۱۰۳:۱۳۹۶)، بعد از سانحه نیز، حفاظ در سایت دارای اهمیت خاصی است. حصار کشیدن اطراف مناطق مشکل‌دار به منظور کنترل و کاهش دسترسی به آنها از راهکارهای

افزایش امنیت در رویکرد CPTED محسوب می‌شود (بهرامی و همکاران، ۱۸:۱۳۹۶). محیط فیزیکی باید به گونه طراحی شود که فرصت‌های نظارتی را برای ساکنین بهبود ببخشد (امامی و همکاران، ۱۰۴:۱۳۹۶). تعبیه یک حریم امن در اطراف دیواره بیرونی به عنوان یک لایه امنیتی می‌تواند در احساس امنیت کاربران مؤثر واقع گردد (حامی و همکاران، ۴۱۲:۱۳۹۷). باز و بسته بودن یک محیط می‌تواند در میزان احساس امنیت مؤثر باشد. هر قدر ورود به محیط بیشتر باشد، به همان میزان از امنیت آن کاسته می‌شود (ادیبی‌سعدی‌نژاد و عظیمی، ۸۹:۱۳۹۰).

ساب‌تم «انعطاف‌پذیری»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان با کد «ناتوانی فضا در انجام چندین فعالیت در محوطه و محیط همچون مراسم برای درگذشتگان» به‌عنوان مشخصه اصلی مطرح شده است. در مناطق روستایی یک فضا از قابلیت فعالیت چندعملکردی و متنوع برخوردار است که باعث انعطاف‌پذیری کارکردی آن می‌شود. در فرآیند جابجایی سکونت از مسکن دائم به موقت، چالش‌های زیادی در زیست روستاییان پدیدار می‌شود. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «فضای باز بیرون خوب نبود، چندین بار می‌خواستیم برای امواتمون مراسم بگیریم، کلی دردسر داشت...» و «.. بیرون هم نمی‌شد که خانوما راحت ظرف بشورن، همزمان نمی‌شد، بیرون هم محدود بود، همم خوب درست نکرده بودن که اینا/خانم‌ها) به همدیگه کمک کنن...». چند کارکردی بودن و پاسخگویی به نیازهای مختلف انسانی در ساخت مسکن روستایی در گذشته بسیار مورد توجه بوده است (صیدایی و همکاران، ۲:۱۳۹۴). با توجه به اینکه در سکونتگاه‌های روستایی با اقتصاد مبتنی بر کشاورزی و دامپروری، اغلب مشاغل فصلی و موقتی هستند از این رو، طبیعی است که این سکونتگاه‌ها، در مقایسه با واحدهای مسکونی سکونتگاه‌های شهری علاوه بر انعطاف‌پذیری زیاد، دارای عملکردهای مختلفی همچون اقامتی، اجتماعی، تولیدی، اقتصادی و تربیتی هستند (Günçe et al., 2008: 830). پویایی و سازگاری کارکردی-عملکردی موجب پایداری فضا می‌شود. بنتلی برای تبیین مفهوم انعطاف‌پذیری، به کیفیتی وابسته به ابعاد توانمندی‌های محیطی پاسخ‌دهنده به استفاده‌های مختلف سازگار با نیازهای مردم تأکید می‌کند (بنتلی^۱ و همکاران، ۱۵:۱۳۸۲؛ دربندی، ۴۲:۱۳۹۵). در هر محیطی، فضای کالبدی به مثابه سامانه فضایی عمل می‌کند و مشخصه‌های این سامانه فضایی بر تعاملات جمعی کاربران مؤثر است (Pasalar, 2003: 87).

1- Bentley

به عقیده‌ی جیکوبز^۱ (۱۹۶۱) فعال بودن فضا به عنوان عاملی در ایجاد محیط امن و موفق تأکید و به استفاده فعال از فضاها را برای ساختن یک محیط خوب اشاره می‌کند (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۳:۳۹؛ بمانیان و همکاران، ۱۳۸۸:۶۰؛ سلطانی و همکاران، ۱۳۹۵:۹۳). افزایش تحرک و پویایی محیط، نظارت غیر رسمی فضاها را فراهم می‌سازد (ادیبی‌سعدی‌نژاد و عظیمی، ۱۳۹۰:۹۲) و به دنبال آن انعطاف‌پذیری در محیط ارتقا می‌یابد. فضاهایی که اشخاص بیشتر در آن فعالیت می‌کنند، احساس امنیت بیشتری از آن درک می‌شود (داری‌پور و ملکی، ۱۳۹۴:۲۸).

ساب‌تم «مجاورت و محیط بلافاصل» این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «مجاورت با بناهای مخروبه؛ مجاورت با جاده؛ و مجاورت با رودخانه»، است. عدم توجه به فضاها و موانع ناسازگار فیزیکی و محیطی همجوار، باعث ایجاد پیامدها در راستای برهم زدن آسایش محیطی کاربران می‌شود. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «... کانس ما طوری بود که دقیقاً از پنجره‌مون خونه‌ی ویران شده خودمون رو می‌دیدیم، یا خونه ویران‌شده‌ی پدرم رو می‌دیدم، اصلاً حس خوبی نداشتم...» و «...سمت ما، سر و صدا زیاد بود، پشت‌مون هم جاده بود، صداها زیاد بود، شب و روز صداها زیاد بود، بعضیا بنده خداها هم از اون طرف سمت رودخونه بودن که کم مونده بود سیل بپرتشون...». کیفیت مجاورت مکانی در افزایش یا کاهش احساس امنیت کاربران بالاخص در زنان مؤثر است (گلی، ۱۳۹۰:۱۴۴). مجاورت با کاربری‌های ترس‌آور در روستاها، بر میزان احساس امنیت ساکنان روستاها تأثیر دارد (شاطریان و همکاران، ۱۳۹۵ الف). تصویری نیکو از محیط، به شخص نوعی احساس امنیت می‌دهد (لطفی و همکاران، ۱۳۹۳:۴۷). دید و منظر از عوامل اصلی ادراک محیطی محسوب می‌شود (مطلبی و همکاران، ۱۳۹۵:۷۴). چشم‌نوازی کالبد محیطی با ترکیب‌بندی مناسب موجب افزایش احساس امنیت می‌شود (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۳:۵۵). بد منظر بودن محیط‌های مجاور همچون ساختمان‌های مخروبه نقش مهمی در کاهش احساس امنیت دارند (فلاحتی، ۱۳۹۴:۶۹). اغتشاش بصری می‌تواند از طریق احساسی و ادراکی بر روی رفتارهای اجتماعی انعکاس یابد (لطفی و همکاران، ۱۳۹۳:۴۷). وجود آلودگی صوتی باعث کاهش احساس امنیت می‌شود (قلیچ و معماری، ۱۳۹۲:۱۰۱؛ پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۶:۶۰). مکان سایت سکونتگاه باید به گونه‌ای انتخاب شود که حفاظت جمعیت

بازمانده را هم در برابر مخاطرات طبیعی دیگر تامین نماید (فلاحی، ۱۳۸۶: ۵۹). رعایت حریم با کاربری‌های ناسازگار در برپایی سایت‌های اسکان موقت امری ضروری است (اسماعیلی، ۱۳۹۶: ۲۸۱).

ساب‌تم «محل و بستر استقرار»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «بستر نامناسب و غیرمستحکم؛ و عدم بهره‌گیری از عناصر طبیعی محیط مثل درختان»، است. موقعیت‌یابی/مکان‌گزینی مناسب و بستر مستحکم برای برپایی واحدها با توجه شرایط تجربه شده از زلزله، یکی از چالش‌های اساسی متولیان و از طرفی هم دغدغه‌های مهم آسیب‌دیدگان است. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...زیرسازی خوبی نداشتیم، بعد از اوایل ساکن شدن، یه گوشه خونه کمی نشست داشت، به اصطلاح خالی شد، بعدش زیاد شد، با کلی مکافات درستش کردیم...» و «...جاهایی داشتیم که زمین‌شون سفت بود، بالادست هم بود، ولی اونجا نداشتن، اون جایی هم که چیدن بودن، کمی شیب داشت، زمانی که بارون می‌بارید، همه چی مون رو به هم می‌ریخت، فکری به حال بعدش نکرده بودن...». در ایران معمولاً مکان‌یابی فضای اسکان موقت به صورت تجربی پس از بروز سانحه بدون در نظر گرفتن استانداردهای لازم توسط سازمان‌های امدادرسانی انجام می‌گیرد (اسماعیلی، ۱۳۹۶: ۲۷۴). بدیهی است عدم رعایت مکان‌گزینی صحیح ممکن است فاجعه دیگری حتی به مراتب وخیم‌تر از سانحه اولیه به دنبال داشته باشد (گیوه‌چی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۱). در بسیاری از تجارب گذشته همچون زلزله‌های منجیل، رودبار، بم و کرمانشاه مدیریت بحران برای رفع این مهم با چالش‌های فراوان روبرو بوده و گاه به دلیل تصمیمات شتاب زده، زمینه بروز بحران‌های بعدی فراهم شده است (دانایی‌نیا و زاغیان، ۱۳۹۷: ۲۹). توجه به مشخصات زمین‌شناختی در مکان‌گزینی سایت‌های اسکان موقت، همچون شیب و توپوگرافی می‌تواند به عنوان معیارهای اصلی مدنظر قرار گیرد (اسماعیلی، ۱۳۹۶: ۲۷۵).

ساب‌تم «جهت‌یابی»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «سخت بودن قرائت محیط و راهیابی به آن؛ و ضعف در جهت قرارگیری جداره‌ی اصلی یا نماهای اصلی واحدها» است. اهمیت جنبه‌های بصری از این رو است که امکان قرائت محیط را در شرایط بحران سهل می‌کند. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...بعضی وقت‌ها تابستون نور آفتاب خیلی اذیت می‌کرد، بد چیده بودن، پتوها رو هم پرده می‌زدیم، جواب نمی‌داد، در رو هم باز می‌کردیم باد گرما بود، زمستونم هوای سرد می‌زد، یکبار که

در رو باز می‌کردی، داخل مثل یخچال می‌شد...» و «...پیدا کردن خونه‌ها برای پیرمردا و زن‌ها سخت بود، نمی‌تونستن تشخیص بدن، خوب چیده نشده بود، چند بار گم می‌کردن تا برسن، بچه‌ها هم همینطور بودن، آشنا و اقوام هم که می‌یومدن، اونا هم خیلی سخت پیدا می‌کردن...». میزان آگاهی و شناخت فرد از محیط نقش مهمی در احساس امنیت دارد به طوری که هر قدر فرد نسبت به محیط خود دارای اطلاعات بیشتری باشد، استراتژی‌های مناسب‌تری برای مواجهه با مسائل و مشکلات آن منطقه در نظر می‌گیرد (فلاحتی، ۱۳۹۴:۶۵). ویژگی‌های تأثیرگذار محیط بر انسان، نمادها و نشانه‌ها مانند وجوه مادی و ظاهری بوده و اثرات ناشی از آنها را می‌توان در مقوله‌های احساس امنیت مورد توجه و بررسی قرار داد (قرایی، ۱۳۹۱:۱۹). بهره‌گیری از عناصر نشانه و آشنا و همچنین نماهای فعال رو به گذر اصلی، در احساس امنیت کاربران بالاخص زنان مؤثر هستن (دلطفی و همکاران، ۱۳۹۶:۱۵۱). سردرگمی در محیط عامل مهمی در ایجاد ترس و عدم امنیت است (رفعیان و همکاران، ۱۳۹۳:۵۴). تکرار مناظر آشنا، نه تنها حس غربت و اضطراب را از بین می‌برد، بلکه به کاربران در مسیریابی کمک می‌کند و از گم شدن احتمالی و ترس ناشی از آن جلوگیری می‌کند (ایزدی و حقی، ۱۳۹۴:۸). به نوعی نشانه گذاری مسیرهای ارتباطی در فضاهای جمعی برای بالابردن احساس امنیت مؤثر است (اکبری و پاک‌بنیان، ۱۳۹۱:۶۰).

ساب‌تم «روشنایی و توزیع آن»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «ناکافی و نامناسب بودن نور و روشنایی؛ در ورودی؛ مسیر دسترسی؛ محوطه و فضاهای جمعی؛ فضاهای بهداشتی و محل نگهداری دام» است. به واسطه‌ی جابجایی از محل زیست و زندگی بعد از بروز مخاطره، نور و روشنایی نقش مهمی کمک‌رسانی و شناخت کاربران از فضا دارد. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...شبا محوطه و بیرون خیلی تاریک می‌شد، زن و بچه رو نمی‌شد تنهایی بزاریم برن بیرون...» و «...حتی ورودی هم یه لامپ نداشت که از دور ببینن، بعضی وقت‌ها شرایط اضطراری می‌شد، باید زود از بهداشت می‌یومدن، نمی‌تونستن پیدا بکنن، بالاخره یکی حالش خراب می‌شد، یکی بچه به دنیا می‌آورد...». نور و روشنایی مناسب می‌تواند باعث ارتقا کارایی جسمی و حرکتی افراد آسیب‌پذیر و به دنبال آن زمینه‌ساز آرامش ذهنی و ادراکی شود. توجه به کیفیت نورپردازی فضا و روشنایی کافی بخصوص در مکان آسیب‌پذیر تأثیر بسزایی در ارتقای احساس امنیت دارد (منتظرالحجه و همکاران، ۱۳۹۷:۱۰۴). هم‌چنین می‌تواند باعث به وضوح و رویت‌پذیری گردد که منجر به

احساس امنیت بیشتر می‌شود (مرصوصی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۳). یکی از مهم‌ترین عواملی که در افزایش حس امنیت مؤثر است، استفاده از نور و روشنایی می‌باشد. نور مناسب به مردم کمک می‌کند که ببینند و دیده شوند؛ بنابراین نور دو کار انجام می‌دهد: نخست به کسی که ناظر یک وضعیت است، کمک می‌کند که واضح‌تر ببیند. این امر موجب می‌شود افزایش قوه‌ی احساس تحت مراقبت بودن می‌شود (قرایی و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۲). ممانعت از کنتراست شدید نور در محیط عامل مؤثر بر احساس امنیت محسوب می‌شود (گلی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳۱). به نوعی کمیت و کیفیت نور از عوامل مهم در تامین روشنایی و مؤثر بر احساس امنیت است (اکبری و پاک‌بنیان، ۱۳۹۱: ۵۷). نور و روشنایی عامل بسیار مهمی در ایجاد احساس امنیت بالاخص در بین زنان است (حامی و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۰۹؛ فلاحی، ۱۳۹۴: ۶۷). توزیع مناسب روشنایی به طور یکنواخت، نورپردازی عمومی مطلوب و کافی بر ورودی‌ها و مسیر دسترسی‌ها نکته بسیار مهم در طراحی فضاها در سکونتگاه‌های انسانی است (مطلبی و همکاران، ۱۳۹۵: ۷۱).

ساب‌تم «بهداشت»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «نامناسب بودن محل دفع زباله؛ نبود تمهیدات بهداشتی در حمام و سرویس‌های بهداشتی؛ نبود تمهیدات بهداشتی در محل شست و شوی ظروف و لباس‌ها؛ و نبود تمهیدات بهداشتی در محل نگهداری دام» است. تهدیدهای ناشی از آلودگی‌های محیطی همچون دفع نامناسب زباله و فاضلاب، می‌تواند مشکلات بیشتری بر سلامت جسمی و روانی آسیب دیدگان بیفزاید. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...بعضی وقت‌ها آب حموم روی زمین جاری می‌شد، می‌بومد بیرون، حشره‌ها جمع می‌شد، دور و بر حمون رفت و آمد سخت می‌شد...» و «زباله‌ها مون رو می‌ریختیم چند متر اون طرف‌تر، جایی رو یا چالی رو باز نکرده که بریزیم، بعدش بوی خیلی بدی به سمت خونه‌ها می‌بومد، مخصوصاً دم ظهر...». عدم رعایت پاکیزگی و نظافت در فضا، اولین نماد هنجارشکن محسوب می‌شود (لطفی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۷). مکان‌های کثیف و پر از زباله و فراوانی حیوانات موذی نقش مؤثری در کاهش احساس امنیت دارد (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۰). عاری بودن محیط از آلودگی‌های بیولوژیکی (زباله، نخاله، فاضلاب)، پاکیزگی و نظافت در محیط‌های جمعی رابطه مستقیمی با افزایش احساس امنیت دارد (منتظرالحجه و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۴). تمیز بودن فضا و نبود زباله عامل مهمی در تامین آسایش محیطی و احساس امنیت کاربران محسوب می‌شود (ایزدی و حقی، ۱۳۹۴: ۱۱؛ مطلبی و

همکاران، ۱۳۹۵: ۷۱). طراحی و جانمایی مناسب برای دفع زباله همگانی در ارتقا احساس امنیت مؤثر است (اکبری و پاک‌بنیان، ۱۳۹۱: ۵۷).

ساب‌تم «خوانایی و نمایانی»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «فقدان علائم راهنما و تابلوهای مشخص‌کننده مسیر و سایت در روز و شب؛ عدم امکان نظارت بر فضا (وجود موانع فیزیکی)؛ و شاخص نبودن ورودی» است. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...چندبار از تبریز اومدن کمک کنن، چون ورودی مشخص نبود، می‌رفتن از پشت می‌یومدن...» و «...اکثر شبا که قرار بود از بهداشت بیان بچه‌ها و سالمند رو معاینه کنند، بنده خداها گم می‌شدن، تابلویی نداشتیم، روزا هم همینطور بود...». وجود تابلوهای راهنمای دقیق و قابل رویت می‌تواند به افزایش احساس امنیت منجر گردد (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۴). وقتی فضا خواناست، به احساس راحتی و امنیت کمک می‌کند و هنگامی که علائم راهنما وجود ندارند و فضا گیج‌کننده است، احساس امنیت از بین می‌رود (Russ, 2006: 25؛ بهرامی و همکاران، ۱۳۹۶). نمادها، علائم و نشانه‌ها از عوامل مهم تشخیص هستند و تازه واردان از طریق برقراری ارتباط با آنها احساس امنیت می‌کنند و مسیر خود را می‌یابند (لینچ^۱، ۱۳۷۲: ۹۰). با تأکید بر خصوصیات فیزیکی، می‌توان خوانایی محیط را ارتقا داد (مومنی‌موکویی و زینالی، ۱۳۹۶). وضوح مسیر در روز و شب و حذف موانع فیزیکی باعث می‌شود تا کاربران با امنیت بیشتر از این فضاها استفاده نمایند (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۳). با افزایش میزان خوانایی و آشنایی با فضا؛ امکان نظارت بر فضا و دسترسی به امداد، میزان احساس امنیت درک شده از فضا افزایش می‌یابد (الیاس‌زاده‌مقدم و ضابطیان، ۱۳۸۹). همچنین ورودی‌های مشخص، در محیط عامل مؤثر بر احساس امنیت محسوب می‌شود (گلی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۳۱) و به‌دنبال آنها، مکانیزم‌های نمادین باعث درک بهتر پهنه‌بندی‌ها می‌شود (مدیری، ۱۳۹۰: ۱۸).

ساب‌تم «قلمروپذیری، روابط و چیدمان»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «ضعف در حریم دید چیدمان واحدها؛ فاصله نامناسب واحدها؛ بی‌نظمی در استقرار؛ نامناسب بودن موقعیت حمام و سرویس‌های بهداشتی؛ نامناسب بودن موقعیت شست و شوی ظروف و لباس‌ها؛ و نامناسب بودن محل نگهداری دام» است. در این ارتباط به بیان برخی

تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...حموم و توالت برای ما جاش خوب نبود، هم دور گذاشته بودن (فاصله)، رفتن زن و بچه هم سخته دیگه، وسط شب بالاخره دستشوئی داره، بردنشون سخت بود، خودشونم که نمی‌تونستن برن، باید من می‌بردم می‌آوردم...» و «بعضا شرایط ایجاب می‌کنه که زود زود به حیوانامون سر بزنینم، طولیله‌ها خیلی دور بود، شباً اصلاً نمی‌شد سرکشی کرد، حیوونا هم تلف می‌شدن، سگ هم که نبود راحت بریم-بیاییم، بالاخره اینجا هم به منطقه بازه و دشته...». روشنی و وضوح سازمان فضایی و مرزهای قلمروهای خصوصی، نیمه خصوصی و عمومی از یکدیگر موجبات کاهش نفوذپذیری (دسترسی) را فراهم می‌کند (صالحی، ۱۳۸۷:۶۵). محیط کالبدی باید مرزها و سلسله‌مراتبی تعریف شده از عرصه‌های خصوصی تا عمومی را داشته باشد تا پهنه‌بندی‌های مختلف درک شود (مدیری، ۱۳۹۰:۱۸). عامل قلمرو، نشانه مالکیت یا راه‌هایی برای نمایش مالکیت هستند (مرصوصی و همکاران، ۱۳۹۳:۱۱۶). تعریف مرزهای روشن، مالکیت یک فضا را تعریف می‌کند و بنابراین یک حس قلمرو ایجاد و پیرو احساس امنیت افزایش می‌یابد (اکبری و پاک‌بنیان، ۱۳۹۱:۵۷). اثر کیفیت توزیع و ترکیب فعالیت‌ها بر روی کیفیت زندگی و از این طریق بر روی رفتارهای ناهنجار و امنیت اجتماعی مؤثر است (لطفی و همکاران، ۱۳۹۳:۴۷). هم‌چنان‌که از نظر کلوارد^۱ بر پایه تئوری افتراق تجمع‌ها^۲ به لزوم توزیع یکسان ابزار و امکانات معمول و مورد نیاز تأکید شده است (ادیبی‌سعدی‌نژاد و عظیمی، ۱۳۹۰:۹۰)، رعایت این نکته نیز در سکونتگاه موقت امری بسیار ضروری است.

ساب‌تم «معاپر و دسترسی»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کدهای: «عدم تفکیک قلمرو عابرین پیاده و مسیره‌های سواره؛ و پوشش و شیب نامناسب معاپر» است. تداخل در رفت و آمد پیاده و سواره به داخل مجموعه باعث ایجاد افزایش مشکلاتی برای کاربران شده است. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...شیب شونم هم اصلاً خوب نبود، تابستون به جور، چون از بالا بالاها آب می‌یومد، گل و لای می‌شد، زمستونم که وضع منطقه رو می‌دونید، مکافاتی بود...» و «...راه هامون خوب نبود، چند بار اتفاق افتاد که کم مونده بود بچه‌ها رو با ماشین بزندن، اوایل هم که ماشینا زیاد رفت و آمد داشتن...». یکی از عواملی که موجب ارتقای امنیت فیزیکی و روانی فضا می‌شود، کیفیت معاپر برای شخص پیاده

1- Kloard

2- Differential Association

و سواره است (بهرامی و همکاران، ۱۳۹۶). پوشش مناسب در ساختار کف معابر، باعث می‌شود تا عابران با امنیت بیشتر از فضا استفاده کنند (سلطانی و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۸). استفاده از راهبردهای ارتقای کیفی هم‌چون بهره‌گیری از رنگ‌ها و بافت‌ها می‌تواند اقدام مؤثری تلقی گردد. استفاده از تنوع رنگی همراه با طرح و نقش مختلف و هماهنگ در کف‌سازی پیاده‌روها و خطوط عابران پیاده علاوه بر تنوع فضایی، در ایجاد ایمنی عابران نقش بسزایی دارد (ادیبی سعدی‌نژاد و عظیمی، ۱۳۹۰: ۸). جداسازی حرکت سواره، پیاده و تأمین عرض مناسب و همچنین ایجاد محدودیت می‌تواند بر افزایش احساس امنیت مؤثر باشد (منتظرالحجه و همکاران، ۱۳۹۷). وجود راه‌های مختص عابر پیاده می‌تواند موجب تقویت احساس امنیت شود (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۶: ۶۰). کیفیت شبکه معابر در ارتقا امنیت فیزیکی و روانی فضا نقش اساسی دارد (عظیمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱۳۳).

ساب‌تم «ایمنی»: این ساب‌تم از دیدگاه مشارکت‌کنندگان شامل کد «در نظر گرفته نشدن وضعیت و شرایط جسمانی افراد کم توان جسمی اعم از معلولین و آسیب‌دیدگان از سانحه، سالخورده‌گان و سالمندان، زنان و کودکان»، است. تأمین شرایط ایمنی در طراحی و ساخت واحدهای اسکان موقت با توجه به وضعیت طیف‌های مختلف کاربران از بسیار اهمیت دارد. این ساب‌تم به شرایطی از محیط اشاره دارد که از جنبه فیزیکی به ایمنی فردی در برابر عناصر و مؤلفه‌های محیط کالبدی اشاره دارد. در این ارتباط به بیان برخی تجارب مشارکت‌کنندگان اشاره می‌شود: «...بالاخره شرایط خانوما با آقایون فرق می‌کنه، شرایط روحی ما خوب نبود، محل شتوشوی ظرفاً به چیزی نداشته بودن که ما لیز نخوریم...» و «...سالمندا یا اونایی که آسیب دیده بودن، زخمی بودن، حالشون خوب نبود، توالت رفتنشون خیلی مشکل داشتن، چندبارم افتاده بودن زمین، داخل توالت و حموم براشون خوب نبود، مثلا حموم یه میله‌ای میزاشتن خوب می‌شد، چند تا از همین سالمندای روستای ما لگن‌شون شکست...». مؤلفه ایمنی، اشاره به موارد و عوامل محیطی دارد که در صورت عدم تأمین شرایط مطلوب آنها، وقوع حوادث اجتناب‌ناپذیر است و خطرات به صورت بالقوه و بالفعل جان و مال حاضران، عابران و ناظران را تهدید خواهد کرد (Kelly et al., 2009: 2). وجود محیط ایمن، منجر به افزایش سطح تعاملات اجتماعی و کاهش احساس ناامنی می‌شود (رفیعیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۰). رعایت نکات ایمنی در محیط می‌تواند زمینه‌ساز و تقویت‌کننده حضور افراد در فضاهای مختلف شده و کارآیی جسمی و ذهنی افراد را ارتقا بخشد (حاتمی و همکاران، ۱۳۹۴؛ منتظرالحجه و

همکاران، ۱۳۹۷). هم‌چنین تأمین ایمنی در فضا و مکان‌ها، باعث حضورپذیری کودکان در محیط می‌شود (بهرام‌پور و ملک‌افضلی، ۱۳۹۷: ۴۷).

جمع‌بندی و پیشنهادها

این تحقیق، نخستین پژوهش داخلی پیرامون احساس امنیت در سکونتگاه‌های اسکان موقت در مناطق روستایی است. تحقیق حاضر به روش کیفی در محیط روستاهای مناطق زلزله‌زده‌ی اهر، هریس و ورزقان به شناسایی ضعف‌های تجربه شده از حیث معماری و منظر مؤثر بر احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت روستایی پرداخته است. در این تحقیق، دو بعد/تم اصلی (۱) کالبدی با ۶ ساب‌تم؛ و (۲) محیطی با ۱۱ ساب‌تم، تبیین گردید. براساس نتایج این تحقیق، برای تأمین احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت، نباید از نقش و تأثیر کلیدی ابعاد محیطی و کالبدی غافل شد. نظریه‌های مختلفی به اهمیت این ابعاد تأکید کرده‌اند، به عنوان نمونه نظریه‌ی «پنجره شکسته» جیکوبز، به اهمیت فضاهای کالبدی عمومی شهر و ارتباط آن با احساس امنیت اشاره می‌کند. نظر به کمبود تئوری‌های اجتماعی-فرهنگی مرتبط با کالبد و منظر روستایی، یافته‌های این تحقیق با توجه به ماهیت و محیط (دامنه پژوهش) روش آن، می‌تواند زمینه‌ای برای توسعه تئوری‌های حوزه احساس امنیت و اجتماعات روستایی فراهم و مؤثر واقع شود. چند نقصان اساسی به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، احساس امنیت کاربران را در سایت اسکان موقت روستایی تحت تأثیر قرار می‌دهند. یکی از نقصان‌ها، فقدان نگاه عمیق به مرحله اسکان موقت از سوی متولیان و مجریان حوزه مدیریت بحران در نواحی روستاهایی است. اسکان موقت به‌مثابه یک مرحله گذار صرف در نظر گرفته می‌شود و به‌دنبال این دیدگاه، اقدام و عمل متناسبی با شرایط کاربران انجام نمی‌دهند و با گذشت زمان ضعف‌های بسیاری رخ می‌نمایند. این دیدگاه براساس تجربه مشارکت‌کنندگان توانسته تأثیر خود را در جزئی‌ترین عنصر همچون مصالح و رنگ یا المان‌های مهم نشان دهد. با توجه به تجارب پیشین که مرحله اسکان موقت در نواحی روستایی ایران بسیار طولانی می‌شود، ضرورت دارد متولیان برنامه‌ریزی جامعی در خصوص این مرحله از مدیریت بحران را به‌مثابه یک دوره زیست بسیار مهم با توجه به شرایط آسیب‌دیدگی روحی، روانی و جسمانی کاربران داشته باشد. نقصان دیگری که می‌توان از نتایج و نقل قول‌های مشارکت‌کنندگان استنباط کرد، عدم آگاهی متولیان از مشخصه‌های اجتماع و معماری سکونتگاه‌های روستایی است. کالبد روستایی منطبق با نیازهای زیست روستایی طراحی و ساخته می‌شود. برخی از وظایف سکونتگاه‌های روستایی در زمان وقوع بحران

به واحدهای اسکان موقت، منتقل می‌شود. این واحدها با توجه به محدودیت‌ها و ضعف‌هایی که دارند، نمی‌توانند پاسخگوی انتظارات کاربران باشند. عدم پاسخگویی مناسب به زیست و فعالیت روستایی منجر به ایجاد آسیب و خلل در آرامش روانی و به دنبال آن کاهش احساس امنیت می‌شود. عدم توجه به استاندارد بودن اجزا و ابعاد قطعات و ساختار واحدها در سایت؛ یا به عبارت دیگر نپرداختن به مؤلفه‌های کیفیت ساخت و اجرای مناسب متناسب با شرایط و ویژگی‌های زمینه در جهت تامین نیازهای اساسی زندگی روزمره، یکی دیگر از نقصان‌ها است. بنابر ماهیت کاستی‌ها و ضعف‌های شناسایی شده در این تحقیق، ضروری است مشارکت و نظر سازمان‌های متولی برای برنامه‌ریزی و مدیریت سوانح پیش از پیش به آن جلب گردد. یافته‌های این تحقیق می‌تواند به‌عنوان یک ابزار و الگوی مدنظر معماران؛ طراحان منظر و صنعتی و همچنین در بهبود و ارتقای کیفی اسکان موقت به سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در جهت کسب رضایت و ارتقای احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت کمک نماید. در راستای تمهید احساس امنیت در مرحله اجرای سایت‌های اسکان موقت روستایی، پیشنهادهای ذیل در جدول شماره ۲ ارائه می‌گردد:

جدول شماره ۲: راهکارهای ارتقای احساس امنیت در سایت‌های اسکان موقت روستایی

بعد/ تم اصلی	ساب تم	راهکار
کالبدی	کیفیت مواد و مصالح	- بهره‌گیری از مصالح بومی و ویژگی‌های آنها - بهره‌گیری از مصالح سبز و پاستخده
	رنگ	- بهره‌گیری از راهبردهای روان‌شناسی رنگ با موقعیت روانی کاربران برای بازگشت به شرایط عادی با هدف القای آرامش - فراهم کردن امکان انتخاب رنگ برخی جداره‌ها/سطوح از سوی کاربران
	انعطاف‌پذیری	- بهره‌گیری از مبانی معماری فولدینگ - بهره‌گیری از مبانی معماری مدولار
	تناسبات و مقیاس	- طرح درخواست مشارکت از سوی متولیان به کاربران برای برپایی و راه اندازی واحدها - بهره‌گیری از تناسبات معماری در ایجاد نظم هندسی
	سازه	- بهره‌گیری از فرم‌ها و سازه‌های بومی متداول محلی همچون گیاهی در جهت حفظ دوام و پایداری
	انطباق با فرهنگ و سنت	- تشریح عناصر و جزییات سازه‌ای واحدها برای کاربران حین برپایی - تعریف و تحدید حریم‌ها
محیطی	حفاظ	- محله‌بندی مصنوعی/ واحدهای همسایگی - ایجاد حفاظ با عناصر بومی همچون گیاهان بومی - تدارک امکان نظارت و کنترل فضا توسط کاربران

ادامه جدول شماره ۲:

راهنکار	ساب تم	بعد/ تم اصلی
- ایجاد فضاهای جمعی نیمه باز و بسته در سایت - تجهیز سایت به میلمان	انعطاف‌پذیری	محیطی
- اخذ نظر کاربران در خصوص قرارگیری جداره‌ها/سطوح اصلی واحدها - بهره‌گیری از عناصر سبز مجاور	مجاورت و محیط بالافاضل	
- نظرخواهی متولیان از کاربران در خصوص موقعیت‌یابی/مکان‌گزینی سایت - در نظر گرفتن نزدیک‌ترین فاصله به روستا با توجه به فرهنگ کاربران	محل و بستر استقرار	
- بهره‌گیری از نشانه‌های طبیعی (ثابت) در چیدمان واحدها - بهره‌گیری از راهبردهای چیدمان مبتنی بر نشانه‌ها - در نظر گرفتن خرد اقلیم محلی در چیدمان و تنظیم سطوح واحدها	جهت‌یابی	
- تامین نور شبانه متناسب با کاربری فضاها - ایجاد زیرساخت تامین انرژی در زمان قطعی - تعیین محل دفع پسماند و فاضلاب	روشنایی و توزیع آن بهداشت	
- رعایت فاصله مناسب واحدها با محل نگهداری دام - تعریف ورودی شاخص برای سایت - حذف یا پیرایش موانع فیزیکی مجاور سایت - ایجاد نظم ارگانیک	خوانایی و نمایانی	
- رعایت عدالت در اختصاص واحدها مسکونی و عمومی - اخذ نظر کاربران در خصوص نوع چیدمان واحدها - تفکیک سواره و پیاده	قلمروپذیری، روابط و چیدمان معاور و دسترسی	
- بهره‌گیری از شیب و توپوگرافی طبیعی به جهت آشنایی کاربران - در نظر گرفتن فضاهای بهداشتی مختص سالمندان و کاربران آسیب دیده - کف‌سازی مصنوع مناسب با مصالح بومی برای معابر، محیط‌های عمومی و بهداشتی	ایمنی	
- بهره‌گیری از عناصر تسهیل‌گر رفت و آمد کاربران آسیب پذیر به فضاهای عمومی و بهداشتی - استفاده حداکثری از اختلاف سطوح		

هم‌چنین پیشنهادات ذیل می‌توانند در خصوص برنامه‌ریزی مطلوب برای اجرای سایت‌های اسکان موقت مفید واقع شوند:

- توسعه‌ی مفهومی و عملیاتی احساس امنیت در نهادهای متولی و مجری؛
- برگزاری کارگاه‌ها، سمینارها و دوره‌های مشارکتی میان دانشی-رشته‌ای برای برنامه‌ریزی، طراحی و ساخت اسکان موقت؛
- تحلیل جامعه‌شناسانه مرحله زندگی در اسکان موقت روستایی و تبیین نیازهای کاربران؛

- تدوین دستورالعمل و استانداردهای مختص طراحی و ساخت واحدهای اسکان موقت در مناطق روستایی؛
- برگزاری مسابقات طراحی اسکان موقت روستایی در راستای تولید و گسترش ایده‌های مفهومی با همکاران طراحان معماری و صنعتی؛
- فراهم کردن زمینه تعامل و همکاری طراحان معماری، منظر، صنعتی و محیط‌زیست با تولیدکنندگان و سازندگان واحدها از سوی متولیان در خصوص طراحی اسکان موقت مبتنی بر نیازهای زمینه.

منابع

- آصفی، مازیار و شهین، فرخ (۱۳۹۵) ارزیابی اسکان موقت بعد از زلزله و راهکارهای بهبود کیفی آن (مطالعه موردی: روستای سرند-هریس)، *پژوهش‌های روستایی*، ۷(۱)، ۸۰-۵۵.
- احمدی، محمد و کلدی، علیرضا (۱۳۹۲) احساس امنیت اجتماعی زنان و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن؛ شهر سنج، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۱۳(۴۹)، ۳۲۱-۳۰۵.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۶). امنیت و ابعاد آن در قرآن، *مطالعات اسلامی*، شماره ۷۵، ۳۹-۱۱.
- ادیبی‌سعدی‌نژاد، فاطمه و عظیمی، آزاده (۱۳۹۰) تبیین امنیت در محیط شهری بر مبنای پارامترهای کالبدی و طراحی، *آمایش محیط*، ۴(۱۵)، ۸۱-۱۰۵.
- ارمغان، زینب و پوراسدی، محمد (۱۳۹۵) عوامل مؤثر بر احساس امنیت دانش‌آموزان سال اول متوسطه شهر مشهد با تأکید بر سرمایه اجتماعی، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، شماره ۴۶، ۱۸۲-۱۵۳.
- اسلامی، سیدغلامرضا و هدفی، فرزانه (۱۳۹۰) درآمدی بر جایگاه سازه در تبیین معماری و ضرورت آن در عینیت دهی به کالبد معماری، *نشریه معماری و شهرسازی آرمانشهر*، ۴(۶)، ۱۲-۱.
- اسماعیلی، سهیلا (۱۳۹۶) مکان‌یابی اسکان موقت پس از زلزله احتمالی تهران در فضاهای سبز شهری منطقه ۲۲ شهرداری تهران، *فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران*، ۷(۳)، ۲۸۳-۲۷۳.
- اکبری، رضا و پاک‌بنیان، سمانه (۱۳۹۱) تأثیر کالبد فضاهای عمومی بر احساس امنیت اجتماعی زنان، *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، دوره ۱۷، شماره ۲، ۶۴-۵۳.
- الیاس‌زاده‌مقدم، سید نصرالدین و ضابطیان، الهام (۱۳۸۹) بررسی شاخص‌های برنامه‌ریزی شهری مؤثر در ارتقای امنیت زنان در فضاهای عمومی با رویکرد مشارکتی، *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، شماره ۴۴، ۴۴-۴۳.
- امامی، علی؛ ایمری، امین‌اله و مرادی، عافی (۱۳۹۶) تأثیر دیوار حیاط بر امنیت خانه‌های روستایی، *فصلنامه مسکن و محیط روستا*، شماره ۱۶۰، ۱۱۸-۱۰۳.
- امیرکافی، مهدی (۱۳۸۷) بررسی احساس امنیت و عوامل مؤثر بر آن، *جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران*، سال اول، شماره ۱، ۲۶-۱.
- امیریان، سهراب؛ عارفی، مسلم و میرهای، محمد (۱۳۹۸) بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر احساس امنیت شهروندان (مطالعه موردی: شهر نورآباد)، *مدیریت سرمایه اجتماعی*، ۶(۴)، ۴۹۵-۴۷۵.
- ایروانی، ثمانه (۱۳۸۷) نوسازی مسکن روستایی مقایسه مسکن جدید و قدیم در روستای علی آباد خراسان جنوبی، *مجله آبادی*، شماره ۶۰.
- ایزدی، محمدسعید و حقی، محمدرضا (۱۳۹۴) ارتقای احساس امنیت در فضاهای عمومی با بهره‌گیری از طراحی شهری، *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، ۲۰(۲)، ۱۲-۵.
- ایمان، محمدتقی و نوشادی، محمدرضا (۱۳۹۰) تحلیل محتوای کیفی، *فصلنامه پژوهش*، ۳(۲)، ۴۴-۱۵.

- باپیری، امیدعلی؛ کمریگی، خلیل و درویشی، فرزاد (۱۳۹۴) بررسی میزان احساس امنیت اجتماعی و برخی عوامل مرتبط با آن، *فرهنگ/بلامه*، دوره شانزدهم، شماره ۴۶ و ۴۷، ۹۰-۷۵.
- بقایی، آژنگ (۱۳۸۸) نقش سازه در ساختار زیباشناسی معماری معاصر، *نشریه هویت شهر*، سال سوم، شماره ۴، ۳۹-۲۷.
- بمانیان، محمدرضا و محمودی‌نژاد، هادی (۱۳۹۱) *امنیت و طراحی شهری*، چاپ اول، انتشارات طحان، تهران.
- بمانیان، محمدرضا؛ رفعیان، مجتبی و ضابطیان، الهام (۱۳۸۸) سنجش عوامل مؤثر بر ارتقای امنیت زنان در محیط‌های شهری، *زن در توسعه و سیاست*، ۷(۳)، ۶۷-۴۹.
- بمانیان، محمدرضا؛ اخوت، هانیه و یقائی، پرهام (۱۳۹۰) *کاربرد هندسه و تناسبات در معماری*، چاپ اول، تهران، انتشارات هله.
- بوزان، باری (۱۳۷۸) *مردم، دولت‌ها و هراس*، مترجم پژوهشکده مطالعات راهبردی، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
- بهرامی، فریبا؛ مستوفی الممالکی، رضا و سرائی، محمدحسین (۱۳۹۶) تبیین نقش شاخص‌های کالبدی در راستای ارتقای امنیت شهروندان با رویکرد CPTED مطالعه موردی بافت فرسوده محله زینبیه اصفهان، *مجله جغرافیا و توسعه فضای شهری*، ۴(۱)، ۲۱-۱.
- بهرام‌پور، عطیه و ملک‌افضلی، علی اصغر (۱۳۹۷) نقش مؤلفه ایمنی و امنیت فضاهای شهری در حضورپذیری کودکان، *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی*، ۹(۳۳)، ۴۹-۳۹.
- بهزادفر، مصطفی (۱۳۸۴) اولین قدم برنامه‌گذاری بازسازی بم؛ استراتژی استقرار و سامانه اسکان موقت، *هفت شهر*، شماره ۱۸ و ۱۹، ۷۲-۶۰.
- بیات، بهرام (۱۳۹۶) تبیین ارتباط میان فضای شهری و احساس امنیت اجتماعی در شهر تهران، *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۶(۲)، ۳۵۰-۳۳۹.
- بیات، بهرام (۱۳۸۸) *جامعه‌شناسی احساس امنیت*، تهران، انتشارات امیرکبیر.
- پوراحمد، احمد؛ آروین، محمود و رحیم‌پور، نگار (۱۳۹۶) ارزیابی احساس امنیت زنان در فضاهای شهری مطالعه موردی منطقه یک شهر اهواز، *فصلنامه مطالعات شهری*، شماره ۲۳، ۶۸-۵۳.
- پورموزن، علی محمد (۱۳۸۹) بررسی رابطه نقش اجتماعی پلیس و احساس امنیت خانواده شهروندان شمال تهران، *فصلنامه نظم و امنیت اجتماعی*، شماره ۳، ۱۲۶-۱۰۱.
- تریف، تری و استیوارت، کرافت و لوسی، جیمز (۱۳۸۳) *مطالعات امنیتی نوین*، ترجمه علیرضا طیب و وحید بزرگی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- دانایی‌نیا، احمد و زاغیان، محمدعلی (۱۳۹۷) مکان‌یابی اسکان موقت زلزله‌زدگان در بافت تاریخی؛ مبانی و راهبردها مطالعه موردی محله محتشم کاشان، *فصلنامه برنامه‌ریزی فضا(جغرافیا)*، ۸(۴)، ۴۶-۲۷.

- رجیبی‌پور، محمود (۱۳۸۴) درآمدی بر عوامل مؤثر بر احساس امنیت، کنکاشی بر جنبه‌های مختلف امنیت عمومی و پلیس، *مجموعه مقالات معاونت پژوهش دانشگاه علوم انتظامی*.
- رفیعیان، مجتبی؛ مویدی، محمد و سلمانی، حسن (۱۳۹۳) سنجش احساس امنیت شهروندان با استفاده از مؤلفه‌های منظر شهری، *مجله علوم جغرافیایی*، شماره ۲۱، ۵۹-۳۳.
- رنجبرحیدری، وحید و جمشیدی، ابراهیم (۱۳۹۵) بررسی مفهوم امنیت زیست محیطی با نگاهی به چالش‌های امنیت زیست محیطی ایران، *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، ۵(۲۱)، ۲۳۱-۱۹۹.
- روحی‌زاده، امیررضا؛ حافظی، محمدرضا؛ فرخ‌راد، محمد و پناهی، سیامک (۱۳۹۷) بهره‌گیری از طبیعت در آموزش طراحی سازه در معماری، *مجله باغ نظر*، ۱۵(۶۸)، ۷۲-۵۹.
- زیاری، کرامت‌اله؛ عیوضلو، داوود؛ عیوضلو، محمود و جهانبخش، ریکا (۱۳۹۲) تحلیل تطبیقی احساس امنیت در فضاهای شهری و روستایی، *پژوهش‌های روستایی*، ۴(۱)، ۱۶۴-۱۳۷.
- جلالی، رستم (۱۳۹۱) نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی، *مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت*، ۱(۴)، ۳۱۹-۳۱۰.
- جمال‌آبادی، جواد؛ سلمانی مقدم، محمد؛ شکاری باد، علی و نوده، مرضیه (۱۳۹۸) مکان‌یابی مراکز اسکان موقت جمعیت پس از زلزله احتمالی در سکونتگاه‌های شهری مطالعه موردی شهر سبزوار، *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۹(۵۵)، ۱۷۱-۱۵۳.
- چشمه‌سهرابی، مظفر؛ رحیم‌سلمانی، آرزو و رحیم‌سلمانی، آسیه (۱۳۹۰) تأثیر رنگ در معماری داخلی فضای کتابخانه‌های دانشگاهی، *فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۴(۱)، ۷۰-۳۹.
- چینگ، فرانسیس دی کی (۱۹۹۵) *سازه در معماری*، ترجمه محمدرضا افضل، تهران، انتشارات یزدا.
- حاتمی، علی؛ احمدی، بختیار و اسمعیلی، عطا (۱۳۹۴) بررسی عوامل مرتبط با میزان احساس امنیت اجتماعی شهروندان، *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، سال چهارم، شماره سوم، ۱۲۱-۱۰۳.
- حاج‌زاده، هادی (۱۳۹۵) از امنیت قضایی تا عدالت ماهوی، *فصلنامه آفاق امنیت*، ۹(۳۳)، ۸۱-۶۳.
- حامی، احمد؛ فهام، الهام و مهدوی، محمد (۱۳۹۷) بررسی احساس امنیت بانوان در پارک بانوان شهر سهند تبریز با تأکید بر ارزش‌های فرهنگ اسلامی، *زن در فرهنگ و هنر*، ۱۰(۳)، ۴۱۳-۲۹۹.
- حسینی‌نثار، مجید و قاسمی، علی (۱۳۹۱) *بررسی احساس امنیت و عوامل مؤثر بر آن در کشور*، چهارمین کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری، تهران، سازمان ملی جوانان.
- خورشیدیان، عبدالمجید (۱۳۹۰) سرپناه موقت پس از سانحه؛ بررسی سیاست‌های تأمین مسکن موقت پس از زلزله ۱۳۸۵ لرستان، *نشریه صفه*، دوره ۲۱، شماره ۵۳، ۱۲۴-۱۱۱.
- داری‌پور، نادیا و ملکی، سعید (۱۳۹۴) بررسی نقش مؤلفه‌های منظر شهری در ارتقای سطح احساس امنیت شهروندان در فضاهای عمومی شهر اهواز، *دوفصلنامه پژوهش‌های منظر شهر*، ۲(۳)، ۳۶-۲۷.

- دربان آستانه، علیرضا؛ برزگزاده زرنندی، معین و موسوی شهیدی، سیدمهدی (۱۳۹۴) بررسی و تحلیل احساس امنیت روستاییان شهرستان زرند، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، شماره ۴۴، ۸۱-۵۷.
- دربان آستانه، علیرضا (۱۳۹۳) ارزیابی و تحلیل احساس امنیت روستاییان نواحی مرزی (مطالعه موردی: استان ایلام)، *فصلنامه برنامه‌ریزی فضایی*، ۴(۴)، ۱۵۵-۱۳۹.
- دربندی، مریم (۱۳۹۵) نقش مبلمان در انعطاف‌پذیری فضای داخلی مسکن، *مجله چیدمان*، سال چهارم، شماره ۱۳، ۴۷-۴۲.
- راهب، غزال (۱۳۸۴) بررسی تجارب بازسازی سیل ۱۳۷۸ شهرستان نکا از منظر توسعه، *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، دوره ۲۳، شماره ۲۳، ۶۸-۵۹.
- رسولی‌شورستان، جلیل (۱۳۹۷) بررسی و تحلیل نقش عوامل کالبدی و اجتماعی بر احساس امنیت در فضاهای شهری گرگان، *فصلنامه دانش انتظامی گلستان*، ۹(۳۵)، ۵۶-۳۳.
- ساجدی، سید فتح‌اله؛ هاشمی، سیدحمید و کالوندی، سیدمحسن (۱۳۹۷) بهینه‌سازی زمان و هزینه در استقرار سکونتگاه‌های اسکان موقت پس از بحران، *نشریه مهندسی عمران/امیرکبیر*، ۵۰(۵)، ۱۰۰۳-۱۰۱۴.
- ستارزاده، داوود؛ شهریاری، مبینا و ابوذرا، فائزه (۱۳۹۵) بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر احساس امنیت اجتماعی زنان (مطالعه موردی زنان شهر رامسر در سال ۱۳۹۵)، *دوفصلنامه مشارکت و توسعه اجتماعی*، ۲(۳)، صص ۱۲۶-۱۰۷.
- صادقی‌بی، ناهید (۱۳۹۱) تاملی بر مصالح بوم آورد روستا، *فصلنامه مسکن و محیط روستا*، شماره ۱۳۹، ۳۲-۱۴.
- صادقیان، جلال (۱۳۸۲) درآمدی بر امنیت و ابعاد و گستره آن، *فصلنامه دانش انتظامی*، شماره ۱، ۷۵-۵۴.
- صالحی، اسماعیل (۱۳۸۷) ویژگی‌های محیطی فضاهای شهری امن، تهران، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
- صالحی، اسماعیل (۱۳۹۰) *برنامه‌ریزی و طراحی محیطی امنیت در محیط زیست شهری*، چاپ اول، تهران، انتشارات سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌های کشور.
- صالحی‌امیری، سیدرضا و افشاری‌نادر، افسر (۱۳۹۰) مبانی نظری و راهبردی مدیریت ارتقای امنیت اجتماعی و فرهنگی در تهران، *راهبرد*، ۲۰(۵۹)، ۷۶-۴۹.
- صدرالسادات، آیدا؛ سجاسی قیداری، حمدالله و عنابستانی، علی‌اکبر (۱۳۹۵) تحلیل نقش عوامل فضایی-کالبدی روستایی بر میزان احساس امنیت، *همایش ملی رویکردهای نوین در برنامه‌ریزی و توسعه پایدار منطقه ای*، کد COI مقاله: NPRD01_012.
- صیدایی، سیداسکندر؛ فتحی، عفت؛ طاهری، زهرا و هدایتی مقدم، زهرا (۱۳۹۴) ارزیابی رضایتمندی ساکنین از کیفیت محیطی مسکن روستایی، *برنامه‌ریزی فضایی*، ۵(۲)، ۲۴-۱.

- ضیایی‌نیا، محمدحسن و هاشمی زرج آباد، حسن (۱۳۹۵) تناسب طلائی و سیستم تناسبات ایرانی-اسلامی در مسجد جامع قائن، *مرمت و معماری ایران*، ۶(۱۱)، ۸۹-۹۹.
- عباس‌زاده، محمد (۱۳۹۱) تاملی بر اعتبار و پایایی در تحقیقات کیفی، *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۳(۱)، ۱۹-۳۴.
- عطایی‌همدانی، محمدرضا؛ شالی امینی، وحید؛ حمزه‌نژاد، مهدی و نوروزبازجانی، ویدا (۱۳۹۷) مصالح گزینی براساس سازگاری بومی-شخصیتی (درس آموخته‌هایی از معماری بومی ایران)، *فصلنامه مدیریت شهری*، ۱۷(۵۰)، ۳۷۲-۳۵۱.
- عظیمی، نورالدین؛ کرمی، نجمه و عطابخش، فاطمه (۱۳۹۶) بررسی نقش عوامل اجتماعی و کالبدی بر احساس امنیت شهروندان در شهر رشت، *نشریه معماری و شهرسازی آرمانشهر*، ۱۰(۱۹)، ۱۴۲-۱۳۱.
- علی‌نقی، امیرحسین (۱۳۷۹) امنیت قضایی، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۳(۱۰)، ۶۵-۴۹.
- عنابستانی، علی‌اکبر و جوانشیری، مهدی (۱۳۹۸) تحلیل اثرگذاری سبک معماری مدرن بر احساس امنیت کالبدی روستاییان در سکونتگاه‌های روستایی، *فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، سال نهم، شماره ۳۳، ۱۲۴-۱۰۵.
- عنابستانی، علی‌اکبر و جوانشیری، مهدی (۱۳۹۶) تأثیر پراکنده‌روی بر احساس امنیت کالبدی در سکونتگاه‌های روستایی مطالعه موردی: شهرستان بینالود، *نشریه برنامه‌ریزی توسعه کالبدی*، ۲(۳)، پیاپی ۷، ۳۷-۶۲.
- غرایق‌زندی، داود (۱۳۸۹) مفهوم امنیت ایمانی در قرآن کریم، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال سیزدهم، شماره سوم، ۳۴-۵.
- غرایق‌زندی، داود (۱۳۹۱) نسبت اخلاق و امنیت: امکانی برای امنیت اخلاقی، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره ۵۸، ۱۰۸-۸۱.
- ساروخانی، باقر و نویدنیا، منیژه (۱۳۸۵) بررسی رابطه‌ی بین سرمایه‌ی اجتماعی (مؤلفه‌های آن) و احساس امنیت اجتماعی در بین جوانان شهر ساری، *فصلنامه جامعه‌شناسی مطالعات جوانان*، سال دوم، شماره ۲، ۹۴-۸۱.
- سلطانی، لیلا؛ بیک محمدی، حسن و حیدری، سمیه (۱۳۹۵) تحلیل فضایی احساس امنیت در محلات مختلف شهری مورد مطالعه شهر قدس، *پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی*، ۵(۱۴)، ۸۷-۱۰۴.
- سوری، الهام (۱۳۸۸) مروری بر مناقشات نظری پیرامون امنیت و روش‌های پیشگیری از جرم، *مجله معماری و شهرسازی آرمانشهر*، ۲(۲)، ۱۴۲-۱۳۱.
- شاطریان، محسن؛ سهراب‌زاده، مهران و سادات‌حسینی، نرجس (۱۳۹۵ الف) سنجش احساس امنیت اجتماعی زنان در فضاهای عمومی شهرهای جدید نمونه موردی پزند، *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، شماره ۴۸، ۱۹۸-۱۷۳.

- شاطریان، محسن؛ کیانی سلمی، صدیقه و شفیعی، سمیرا (۱۳۹۵)ب) سنجش عوامل مؤثر بر احساس امنیت در مناطق روستایی مطالعه موردی شهرستان نطنز، *برنامه‌ریزی فضایی*، ۶(۳)، ۱۶-۱.
- شکوری، رضا و سیدخاموشی، سماءالسادات (۱۳۹۶). کیفیت انعطاف‌پذیری در سنت معماری ایرانی الگوی اتاق شکم دریده در خانه ایرانی (مطالعه موردی: خانه لاری‌های یزد)، *فصلنامه مسکن و محیط روستا*، ۳۶(۱۵۹)، ۱۳۳-۱۱۹.
- فاطمی، فرین؛ محمدی، حامد؛ اردلان، علی و ندافی، کاظم (۱۳۹۲) ارزیابی وضعیت و عملکرد بهداشت محیط در زلزله استان آذربایجانشرقی، *مجله سلامت و محیط انجمن علمی بهداشت محیط ایران*، ۶(۲)، ۱۸۶-۱۷۷.
- فلاحی، علیرضا (۱۳۸۶) *معماری سکونتگاه‌های موقت پس از سوانح*. تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- فلاحتی، لایلا (۱۳۹۴) ساختار فضایی شهر و احساس امنیت در بین زنان: مطالعه موردی ورودی مترو تجریش و پایانه جنوب تهران، *فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی*، شماره بیستم، ۷۳-۶۱.
- قرایی، فریبا؛ راد جهانیانی، نفیسه و رشیدیور، نازیلا (۱۳۸۹) بررسی و سنجش حس امنیت در مناطق مختلف شهری، *آرمانشهر*، ۳(۴)، ۳۲-۱۷.
- قرایی، فریبا (۱۳۹۱) *شناسایی عوامل کیفیت محیط با تکیه بر ویژگی‌های کالبدی و زیباشناختی و تأثیر آن بر حضور زنان در فضاهای عمومی شهر*. اولین همایش زنان و زندگی شهر.
- قلیچ، مرتضی و عماری، حسن (۱۳۹۲) *درآمدی بر فضای بی‌دفاع شهری*، تهران، انتشارات تیسرا.
- قنبرلو، عبدالله (۱۳۹۲) *جهانی‌شدن و مسائل زیست محیطی*. در مجموعه مقالات اکولوژی سیاسی، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کارگر، بهمن و سرور، رحیم (۱۳۹۰) *شهر، حاشیه و امنیت اجتماعی*، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی.
- کارگر، بهمن (۱۳۸۳) *امنیت شهری ارزیابی کارایی خدمات انتظامی و امنیتی در نظام مدیریت شهری*، سازمان آموزش و خدمات پس از فروش مه‌اد صنعت.
- کاملی، محسن؛ حسینی امینی، حسن؛ حسینی، سید بهشید و حسینی، باقر (۱۳۹۵). تبیین معیارهای پدافند غیرعامل در تخلیه و اسکان اضطراری شهرهای بزرگ با استفاده از روش دلفی، *دوفصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری*، ۷(۲)، ۱۲۴-۱۱۳.
- کاویانی‌راد، مراد (۱۳۹۲) *تبیین نسبت اکولوژی و سیاست در مجموعه مقالات اکولوژی سیاسی*، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- کانی، فردریک؛ دیویس، یان و کریوگلد، فردریک (۱۳۶۹) *سرپناه اضطراری*، ترجمه اکبر زرگر، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.
- گلکار، کورش (۱۳۸۰) مؤلفه‌های سازنده‌ی کیفیت طراحی شهری، *فصلنامه صفا*، ۱۱(۳۲)، ۸۹-۸۲.

- گلی، علی (۱۳۹۰) زنان و امنیت در فضاهای عمومی شهری: مطالعه موردی پارک آزادی شیراز، *فصلنامه جامعه‌شناسی تاریخی*، ۳(۲)، ۱۶۴-۱۴۳.
- گلی، علی؛ قاسم‌زاده، بهنام؛ فتح‌بالی، عاطفه و رمضان‌مقدم‌واجاری، یاسمن (۱۳۹۴) عوامل مؤثر در احساس امنیت اجتماعی زنان در فضاهای عمومی شهری: مطالعه‌ی موردی پارک ائل‌گلی تبریز، *فصلنامه مطالعات راهبردی زنان*، ۱۸(۶۹)، ۱۳۶-۹۷.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۷) *تجدد و تشخیص: جامعه و هویت شخصی در عصر جدید*، ترجمه‌ی ناصر موفقیان، تهران، نشر نی.
- گیوه‌چی، سعید؛ عطار، محمدمین؛ رشیدی ابراهیم حصار، اصغر و نصیبی، نسترن (۱۳۹۲) مکان‌یابی اسکان موقت پس از زلزله با استفاده از GIS و تکنیک AHP مطالعه موردی: منطقه شش شهر شیراز، *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، ۵(۱۷)، ۱۱۸-۱۰۱.
- لطفی، صدیقه؛ بردی‌آناردنژاد، رحیم و ساسانی‌پور، محمد (۱۳۹۳) بررسی احساس امنیت در فضاهای عمومی مطالعه موردی کلانشهر شیراز، *مجله پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، سال پنجم، شماره نوزدهم، ۵۶-۳۹.
- لطیفی، غلامرضا؛ قلندریان، ایمان و سرگزی، صدیقه (۱۳۹۶) بررسی تأثیر اماکن مذهبی در احساس امنیت زنان، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۸(۳۳)، ۱۶۷-۱۳۵.
- لینچ، کوین (۱۳۷۲) *تئوری شکل خوب شهر*، ترجمه‌ی سیدحسین بحرینی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- طباطبایی، امیر؛ حسنی، پرخیده؛ مرتضوی، حامد و طباطبایی‌چهر، محبوبه (۱۳۹۲) راهبردهایی برای ارتقاء دقت علمی در تحقیقات کیفی، *مجله دانشگاه علوم پزشکی خراسان شمالی*، ۵(۳)، ۶۷۰-۶۶۳.
- طیبی، سیدجمال‌الدین؛ ملکی، محمدرضا و دلگشایی، بهرام (۱۳۹۵) *تدوین پایانه، رساله، طرح پژوهشی و مقاله علمی*، چاپ هشتم، تهران، انتشارات فردوس.
- عالمی، بابک؛ پوردیبهیمی، شهرام و مشایخ فریدنی، سعید (۱۳۹۵) سازه، فرم و معماری، *مطالعات معماری ایران*، شماره ۹، ۱۴۰-۱۲۳.
- مدیری، آنوسا (۱۳۸۵) جرم، خشونت و احساس امنیت در فضاهای عمومی شهر، *رفاه اجتماعی*، ۶(۲۲)، ۲۸-۱۱.
- مرصوصی، نفیسه؛ صفرعلی‌زاده، اسماعیل و حسین‌زاده، رباب (۱۳۹۳) نقش طراحی محیطی در پیشگیری از وقوع جرائم شهری (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهری اصفهان)، *دوفصلنامه پژوهش‌های بوم-شناسی شهری*، ۵(۲)، ۱۲۴-۱۱۱.

- مهدوی‌نژاد، محمدجواد؛ فرج‌اللهی‌راد، امیر و کرم، علی (۱۳۹۰) *معماری انعطاف‌پذیر، رویکردی به همسازی معماری و سازه*، دومین کنفرانس بین‌المللی معماری و سازه، تهران، دانشگاه تهران، قطب علمی فناوری معماری پردیس هنرهای زیبا.
- محمدزاده، رحمت و فرخی، شهین (۱۳۹۴) ارزیابی پدیدارشناختی وضعیت مسکن موقت از دید زنان روستای زلزله‌زده چوبانلار سردارلو هریس، *فصلنامه مسکن و محیط روستا*، شماره ۱۵۲، ۸۴-۶۹.
- مقصودی، سوده و شمس‌الدینی‌مطلق، محمدحسن (۱۳۹۵) بررسی تأثیر ابعاد سرمایه‌ی اجتماعی بر امنیت اجتماعی مورد مطالعه ساکنان بالای ۱۸ سال شهر کرمان، *فصلنامه مطالعات توسعه‌ی اجتماعی-فرهنگی*، (۱)۵، ۱۴۵-۱۲۱.
- مطلبی، قاسم؛ خدادادی آق قلعه، فاطمه و اکبری، علی (۱۳۹۵) تأثیر احساس امنیت بر رضایت‌مندی سکونت در مجتمع مسکونی هزار دستگاه نازی آباد تهران براساس مدل CPTED، *نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی*، (۱)۲۱، ۷۸-۶۷.
- مولائی‌هشجین، نصرالله؛ عظیمی، نورالدین و مولائی‌هشجین، مهسا (۱۳۹۴) احساس امنیت بر مبنای شاخص‌های کالبدی در شهر رشت مطالعه تطبیقی بافت فرسوده و جدید محله استادسرا، *فصلنامه جغرافیا*، (۴۷)۱۳، ۵۷-۳۵.
- منتظرالحجه، مهدی؛ شریف‌نژاد، مجتبی و رجبی، مریم (۱۳۹۷) سنجش عوامل کالبدی مؤثر بر حس امنیت در فضاهای شهری از دیدگاه سالمندان مورد پژوهی: میدان خان یزد، *نشریه معماری و شهرسازی ایران*، (۱۵)۹، ۱۰۵-۹۱.
- مومنی‌راد، اکبر؛ علی‌آبادی، خدیجه؛ فردانش، هاشم و مزینی، ناصر (۱۳۹۲) تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج، *فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی*، (۴)۱۴، ۲۲۲-۱۸۷.
- مومنی‌موکویی، سوسن و زینالی، احمد (۱۳۹۶) بررسی امکان استفاده از سازه ساخته شده از شاخه‌های درخت نخل به عنوان اسکان موقت در هنگام وقوع سوانح طبیعی در بلوچستان، *فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران*، (۴)۷، ۳۸۶-۳۷۷.
- میرحسینی، زینب‌السادات و جهان‌بخش، حیدر (۱۳۹۵) بررسی تأثیر مؤلفه‌های کالبدی بافت تاریخی بر امنیت محیطی گردشگران؛ مطالعه موردی: محله چرخاب شهر اردکان، *نشریه هویت شهر*، (۱۰)۲۸، ۱۰۷-۸۹.
- نبوی، سیدعبدالحسین؛ حسین‌زاده، علی حسین و حسینی، سیده‌هاجر (۱۳۸۷) بررسی تأثیر پایگاه اجتماعی-اقتصادی و هویت قومی براساس امنیت اجتماعی، *دانش انتظامی*، (۲)۱۰، ۳۸-۹.
- نصرتی‌ارشاد، مهدی و جوان‌فروزنده، علی (۱۳۹۵) *انعطاف‌پذیری در فضاهای معماری*، دومین کنفرانس بین‌المللی انسان، معماری، عمران و شهر، تبریز، مرکز مطالعات راهبردی معماری و شهرسازی.
- نویدنیا، منیژه (۱۳۸۲) درآمدی بر امنیت اجتماعی، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره نوزدهم، ۷۷-۵۵.

- ونتوری، رابرت (۱۳۵۷) *بیچیدگی و تضاد در معماری*، ترجمه‌ی محمود بشارتی راد و واهان پزشکیان، تهران.
- هزارجریبی، جعفر و حامد، محبوبه (۱۳۹۱) رابطه اعتماد اجتماعی و احساس امنیت در میان شهروندان تهرانی، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۳(۱۲)، ۵۸-۳۱.
- هزارجریبی، جعفر؛ کشوری‌چرمی، مصطفی؛ فاروقی، الهام و متقدم، عقیل (۱۳۹۳) بررسی میزان احساس امنیت اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن مطالعه موردی شهر تهران، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، شماره ۲۰، ۴۱-۱.
- هدفی، فرزانه (۱۳۹۲) مبانی طراحی اسکان موقت پس از زلزله، رساله دکتری تخصصی معماری، دانشکده عمران، هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
- Aaftink, C. (2013). Schreier, M. (2012) Qualitative content analysis in practice. *Scientific Study of Literature*, 3(1), p165-168. doi: 10.1075/ssol.3.1.15aaf
- Atmaca, A., & Atmaca, N. (2016) Comparative life cycle energy and cost analysis of post-disaster temporary housings. *Applied Energy*, 171, 429-443. doi: 10.1016/j.apenergy.2016.03.058
- Asefi, M. (2010) Elevation of Management of Disaster Architecture: Design Criteria of Temporary and permanent Housing, *International Conference on Disaster Management & Civil Defense for National Resiliency*, Tehran, Iran.
- Benjamin, b. s.. (1990) *Structural Evolution: an Illustrated History*. A. B. Literart House.
- Johnsen, T., David, F. (2008) Managing collaborative innovation in complex networks: Findings from exploratory interviews, In 16th Annual IMP Conference.
- Félix, D., Branco, J., & Feio, A. (2013) Temporary housing after disasters: A state of the art survey. *Habitat International*, 40, pp136-141. doi: 10.1016/j.habitatint.2013.03.006
- Graneheim, U., & Lundman, B. (2004) Qualitative content analysis in nursing research: concepts, procedures and measures to achieve trustworthiness. *Nurse Education Today*, 24(2), pp105-112. doi: 10.1016/j.nedt.2003.10.001
- Günçe, K., Ertürk, Z., & Ertürk, S. (2008) Questioning the “prototype dwellings” in the framework of Cyprus traditional architecture. *Building And Environment*, 43(5), 823-833. doi: 10.1016/j.buildenv.2007.01.032
- Hany Abulnour, A. (2014) The post-disaster temporary dwelling: Fundamentals of provision, design and construction. *HBRC Journal*, 10(1), pp10-24. doi: 10.1016/j.hbrcj.2013.06.001.

- Hsieh, H., & Shannon, S. (2005) Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), pp1277-1288. doi: 10.1177/1049732305276687
- Kelly, Eric Damian, Crabtree, Dain (2009) *Securing the Built Environment: An Analysis Crime Prevention Through Environmental Design*, Ball State University, Muncie, Indiana.
- Leavy, P. (2018) *Research Design: Quantitative, Qualitative, Mixed Methods, Arts-Based, and Community-Based Participatory Research Approaches*. New York: The Guilford Press.
- Mahrous, A., Moustafa, Y., & Abou El-Ela, M. (2018) Physical characteristics and perceived security in urban parks: Investigation in the Egyptian context. *Ain Shams Engineering Journal*, 9(4), 3055-3066. doi: 10.1016/j.asej.2018.07.003
- Marshall, C., & Rossman, G. (2016) *Designing qualitative research*. Los Angeles: Sage.
- Munhall, P. (2012) *Nursing research*. Sudbury, MA: Jones & Bartlett Learning.
- Russ, H. (2006) *Safe city strategy*. New York, NY: Grow-Hill Companies.
- Park, Y., & Garcia, M. (2019) Pedestrian safety perception and urban street settings. *International Journal Of Sustainable Transportation*, 1-12. doi: 10.1080/15568318.2019.1641577
- Pasalar, C. (2004) *The Effects of Spatial Layouts on Students' Interactions in Middle Schools: Multiple Case Analysis*, Unpublished Thesis for Degree of Doctor of Philosophy Faculty of North Carolina State University.
- Scarborough, B., Like-Haislip, T., Novak, K., Lucas, W., & Alarid, L. (2010) Assessing the relationship between individual characteristics, neighborhood context, and fear of crime. *Journal of Criminal Justice*, 38(4), pp819-826. doi: 10.1016/j.jcrimjus.2010.05.010
- Shach-Pinsly, D. (2019) Measuring security in the built environment: Evaluating urban vulnerability in a human-scale urban form. *Landscape And Urban Planning*, 191, 103412. doi: 10.1016/j.landurbplan.2018.08.022
- Streubert, H., & Carpenter, D. (2011) *Qualitative research in nursing*. Philadelphia: Wolters Kluwer/Lippincott Williams & Wilkins.
- Wellesley, D. J., (1990). *Urban Living the Individual in the City*, Hong Kong, Longman group.
- Newman, O. (1973) *Defensible Space: People and Design in the Violent City*, London.